

О. О. Любіч

доктор економічних наук,
професор, заслужений
економіст України, віце-
президент ДННУ "Академія
фінансового управління",
Київ, Україна,
alyubich@ukr.net
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9339-4242>

В. Ф. Столяров

доктор економічних наук,
професор, провідний науковий
співробітник відділу координації
бюджетно-податкової та грошово-
кредитної політики ДННУ "Академія
фінансового управління", Київ,
Україна, stolyarowf@ukr.net
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4399-7117>

А. О. Свистун

кандидат економічних наук,
начальник відділу з питань
участі держави у капіталізації
банків Департаменту
фінансової політики
Міністерства фінансів України,
Київ, Україна, svalm777@ukr.net
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2185-2248>

ПРОГРАМИ РЕСТРУКТУРИЗАЦІЇ КРЕДИТІВ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ КОРОНАВІРУСУ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ВІТЧИЗНЯНОЇ ТА МІЖНАРОДНОЇ ПРАКТИКИ

Анотація. *Вступ.* Реструктуризація кредитів є одним із напрямів роботи з потенційно проблемними позиками. Вона безпосередньо впливає на якість активів, прибутковість і капіталізацію. Цей інструмент управління кредитним ризиком завжди потребує точного налаштування за участю регулятора, оскільки проблемні кредити можуть бути неправильно класифіковані, наприклад, реструктуризовані, а не віднесені до категорії непрацюючих, тоді як резерви можуть бути неадекватними ризику, тобто занижені.

Проблематика. За системної кризи зростає ймовірність дефолтів за кредитами, і вкрай важливо, щоб кредитори йшли назустріч позичальникам, які зберігають життєздатність і готові відновити обслуговування боргу одразу після нормалізації умов діяльності. Від позиції регулятора залежить, наскільки уніфікована така практика серед банків, щоб запобігти викривленню звітності. Водночас досягнення домовленості між сторонами завжди є складним процесом пошуку компромісів, балансу інтересів. *Мета* узагальнення вітчизняного й міжнародного досвіду комерційних банків та органів банківського нагляду щодо реструктуризації проблемних кредитів для позичальників, котрі зазнали фінансових труднощів через пандемію коронавірусу.

Методи. Дослідження проводилось шляхом порівняння вітчизняної та міжнародної практики у сфері регулювання реструктуризації кредитів та аналізу розкриття відповідної інформації у фінансовій звітності банками із застосуванням методів статистичного аналізу динаміки рядів та факторного аналізу даних. В огляді наукових публікацій і доповідей використано контент-аналіз.

Результати. Дії Національного банку України (НБУ) з регулювання реструктуризації кредитів можна оцінити як паліативні, оскільки вони не встановлюють чітких правил і не гарантують запобігання маніпуляціям з боку банків, а також не стимулюють кредиторів надавати поступки позичальникам. Банки з іноземним капіталом (західних країн) керувались інструкціями європейського органу нагляду ЕВА та вказівками материнського банку щодо визнання якості реструктуризованих кредитів. Незалежні аудиторів українських банків застосовували різні підходи до розкриття інформації про реструктуризацію у річній звітності. В Україні, як і в більшості країн світу, орган регулювання давав тимчасову згоду на виключення реструктуризованих кредитів з суми проблемної заборгованості. Вигода для банків полягає в можливості не нараховувати резерви за такими експозиціями. Однак призупинення платежів основного боргу не звільняло від сплати процентів, і фактично позичальник переплачував за кредит. Видається правильним, якби ре-

гулятор вимагав визнання кредиту проблемним у разі повторної реструктуризації. *Висновки.* НБУ покликаний узагальнити результати проведеної банками роботи з реструктуризації кредитів і надати конкретні рекомендації, щоб на майбутнє банківський сектор був готовий до можливих нових потрясінь. Доцільно визначити граничний період мораторію (кредитних канікул), які можуть застосовувати банки, у дев'ять місяців.

Ключові слова: пандемія коронавірусу, системна криза, банківська система, кредитування, проблемні кредити, якість активів, реструктуризація кредитів.

Табл. 2. Літ. 35.

Oleksandr Lyubich

Dr. Sc. (Economics), Professor, Honored Economist of Ukraine, SESE "The Academy of Financial Management", Kyiv, Ukraine, alyubich@ukr.net
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9339-4242>

Vasyl Stoliarov

Dr. Sc. (Economics), Professor, SESE "The Academy of Financial Management", Kyiv, Ukraine, stolyarowf@ukr.net
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4399-7117>

Andriy Svistun

Ph. D. (Economics), Ministry of Finance of Ukraine, Kyiv, Ukraine, svalm777@ukr.net
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2185-2248>

LOAN RESTRUCTURING PROGRAMS IN THE CONDITIONS OF THE CORONAVIRUS PANDEMIC: A COMPARATIVE ANALYSIS OF DOMESTIC AND INTERNATIONAL PRACTICE

Abstract. *Introduction.* Loan restructuring is one of the toolkit for the resolution of problem loans. It directly affects the quality of assets, profitability and capitalization. This credit risk management tool always requires fine-tuning with the involvement of the regulator, as problem loans may be misclassified, namely restructured rather than classified as non-performing, and provisions may be inadequate to the risk, i.e. understated. *Problem Statement.* In the conditions of a systemic crisis, the probability of defaults on loans increases, and it is extremely important that lenders go to exactly those borrowers who maintain their viability and are ready to resume debt service immediately after the normalization of working conditions. It depends on the position of the regulator to what extent this practice is uniform among banks to prevent distortion of reporting. Along with this, reaching an agreement between the parties is always a difficult process of finding compromises and balancing interests.

Purpose. To study the domestic and international experience of commercial banks and banking supervisory bodies in restructuring problem loans for borrowers who have experienced financial difficulties due to the coronavirus pandemic.

Methods. The study was conducted by comparing domestic and international practice in the field of credit restructuring regulation and analyzing the disclosure of relevant information in financial statements by banks using the methods of statistical analysis of series dynamics and factor analysis of data. Content analysis was used in the review of scientific publications and reports.

Results. The actions of the National Bank of Ukraine on the regulation of credit restructuring can be assessed as palliative, since they do not establish clear rules and do not guarantee the prevention of manipulations by banks, and also do not encourage creditors to grant concessions to borrowers. Banks with foreign capital (of Western countries) were guided by the instructions of the European supervisory authority EBA and the instructions of the parent bank regarding the recognition of the quality of restructured loans. Independent auditors of Ukrainian banks used different approaches to disclosure of information about restructuring in annual reports. In Ukraine, as in most countries of the world, the regulatory body gave temporary consent to the exclusion of restructured loans from the amount of problem loans. The benefit for banks is the ability not to accrue reserves for such exposures. However, the suspension of principal

payments did not exempt him from paying interest, and in fact the borrower overpaid for the loan. It seems correct if the regulator would require recognition of the loan as problematic in case of repeated restructuring.

Conclusions. The NBU is called upon to summarize the results of the work carried out by banks on credit restructuring and to provide banks with specific recommendations so that the banking sector would be ready for possible new upheavals. It is expedient to determine 9 months as the maximum period of moratorium (credit holidays) that can be applied by banks.

Keywords: coronavirus pandemic, systemic crisis, banking system, lending, problem loans, asset quality, loan restructuring.

JEL classification: E51, E52, G21, G28.

Вступ. Реструктуризація кредитів є одним із напрямів роботи з потенційно проблемною заборгованістю поряд із поверненням кредитів за рахунком вимог і списанням боргів. Вона означає процес узгодження інтересів сторін, коли позичальники, які мають фінансові труднощі, домовляються з кредитором про зміни в умовах кредиту, щоб уникнути дефолту. Це сприяє продовженню обслуговування боргу та надає позичальникам певну гнучкість у відновленні фінансової стабільності. Реструктуризація кредитів безпосередньо впливає на якість банківських активів, прибутковість (формування резервів, фінансовий результат) і капіталізацію (розмір регулятивного капіталу та адекватність капіталу). Вказаний інструмент управління кредитним ризиком завжди потребує точного налаштування за участю регулятора, оскільки проблемні кредити можуть бути неправильно класифіковані, тобто реструктуризовані, а не віднесені до категорії непрацюючих, тоді як резерви можуть бути неадекватними ризику, заниженими. Відповідно, виникає ілюзія благополуччя і фінансової міцності.

Аналіз джерел і постановка проблеми. Тема реструктуризації кредитів зазвичай не є окремим предметом дослідження вітчизняних економістів, а розглядається як складова роботи з проблемною заборгованістю. Це зумовило обмежене коло публікацій з цієї проблематики, а тим більше, за пандемії коронавірусу. Наприклад, Н. В. Приказюк і Ю. В. Загороднюк, аналізуючи стан кредитування в умовах пандемії, лише згадують реструктуризацію як короткострокову (тимчасову), коли зобов'язання позичальника переносяться на майбутній період, що не впливає на дисконтовану вартість, та довгострокову (постійну), коли перенесення виплат за позикою, наслідком чого є зниження чистої дисконтованої вартості [1]. В окремих наукових працях реструктуризація взагалі не включається до інструментарію роботи з проблемною заборгованістю. Так, О. В. Крухмаль, Л. Д. Павленко, Я. Ю. Тарасенко вважають, що частка проблемних кредитів у портфелях банків України протягом останніх років скорочується шляхом списання проблемної заборгованості [2], тоді як, на наш погляд, вона може зменшуватися за рахунок збільшення кредитного портфеля, а також реструктуризації боргу. О. М. Рибак і Д. О. Пуськов пропонують стимулювати реструктуризацію кредитів за допомогою податкових пільг та впровадження на рівні держави

збалансованої її процедури, створити структурний підрозділ у банках для вибору методів і сценаріїв реструктуризації [3]. На наш погляд, будь-які податкові пільги належать до фіскальних заходів, а створення окремого підрозділу видається недоцільним, оскільки це функція наявних підрозділів із роботи з проблемними кредитами. Загалом методологічна основа реструктуризації кредитів залишається поза увагою вчених, на більшу увагу заслуговує поняття фінансових труднощів. Адаже на момент досягнення угоди між сторонами кредит не може бути простроченим більше ніж на 30 днів. За основу вітчизняні вчені беруть нормативні акти НБУ, але не аналізують критично методологію і недостатню увагу приділяють міжнародному досвіду.

Мета дослідження – узагальнення вітчизняного й міжнародного досвіду комерційних банків та органів банківського нагляду щодо реструктуризації проблемних кредитів для позичальників, котрі зазнали фінансових труднощів через пандемію коронавірусу.

Методи дослідження. Дослідження проводилось шляхом порівняння вітчизняної та міжнародної практики у сфері регулювання реструктуризації кредитів та аналізу розкриття відповідної інформації у фінансовій звітності банками із застосуванням методів статистичного аналізу динаміки рядів та факторного аналізу даних. В огляді наукових публікацій і доповідей використано контент-аналіз.

Результати дослідження. В Україні поняття реструктуризації кредитів найбільш детально регламентується Положенням про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями Національного банку України (НБУ). Розмежовуються поняття процесу реструктуризації та її сутності [4]:

- процедура фінансової реструктуризації – комплекс заходів щодо реструктуризації заборгованості та/або господарської діяльності боржника шляхом проведення процедури добровільної фінансової реструктуризації або процедури досудової санації;
- реструктуризація – зміна істотних умов за попереднім договором з метою пом'якшення вимог до боржника у зв'язку з його фінансовими труднощами та необхідністю створення сприятливого середовища для виконання ним зобов'язань за активом (зокрема: зміна процентної ставки; часткове прощення боргу; зміна графіка погашення боргу (строків і сум погашення основного боргу, сплати процентів/комісій); зміна розміру комісії. – Авт.) шляхом укладання додаткової угоди з боржником.

До цього тлумачення включено характеристику “фінансова”, що не передбачає розкриття “нефінансової” реструктуризації, а також не акцентує уваги на реструктуризації проблемної заборгованості (або боргу проблемного позичальника). Також додано різновид фінансової реструктуризації, що не має стосунку до заборгованості боржника, а саме реструктуризацію його бізнесу.

Наведені терміни викладено з урахуванням Закону України “Про фінансову реструктуризацію” [5], який базується на Стамбульському та Лондонському підходах до урегулювання заборгованості підприємств перед банками. Реалізацію Закону ускладнено створенням комітету кредиторів, участю арбітрів, роботою секретаріату, погодженням кредитором та боржником плану реструктуризації, мораторієм під час процедури фінансової реструктуризації. “Коронавірусної” реструктуризації цей закон стосується, він використовувався переважно державними банками для великих компаній.

Як зазначає провідний менеджер Ощадбанку А. Є. Мілютин, “Kyiv approach – довгострокова фінансова реструктуризація – виявилась доброю альтернативою для державних банків, коли замість стягнення вони домовлялись із боржниками про істотне продовження строків кредитування та зменшення ставок; у певних випадках додавались умови щодо добровільного продажу застави, непрофільних активів, передавання банку майна в погашення тощо. При цьому найскладнішою проблемою було досягти балансу в перемовинах, оскільки боржники завжди мали в запасі план “Б” – судові провадження в проборжниковому середовищі. Так чи інакше в усіх випадках розрахунки незалежних експертів підтверджували суттєво вищий грошовий потік від таких реструктуризацій порівняно з процедурами стягнення. У більшості випадків (в Ощадбанку приблизно 70-80 %) ці модельні розрахунки підтверджувались першими роками виконання реструктуризацій. На жаль, повністю модель щодо всіх реструктуризованих кредитів перевірити не вдалося з огляду на COVID-19 та початок повномасштабної війни, що призвело до нового витку погіршення стану клієнтів” [6]. Незважаючи на те, що А. Є. Мілютин стверджує, що інструмент фінансової реструктуризації довів свою перевагу порівняно з механізмом стягнення боргів, він визнає, що “негативною стороною цього підходу стала знижена мотивація боржників, адже звільнення від боргового тягаря хоча і мало відбутися, але через дуже значний проміжок часу. Макроекономічні фактори, такі як COVID-19, суттєво порушували знайдений баланс інтересів кредиторів та боржника”.

Кредитори та боржники погоджувалися на проведення процедури фінансової реструктуризації [7]: 2017 р. – 9 процедур на суму 8 млрд грн, 2018 р. – 12 процедур на 19,5 млрд, 2019 р. – 13 процедур на 17,3 млрд, 2020 р. – 7 процедур на 20,3 млрд, 2021 р. – 12 процедур на 13,2 млрд, 2022 р. – 9 процедур на 2,58 млрд, 2023 р. – 1 процедура на 83,87 млн грн.

На наш погляд, реструктуризація проблемних кредитів означає перегляд умов кредитного договору з метою послаблення боргового навантаження на клієнта і зниження ймовірності дефолту. Головними складовими реструктуризації саме проблемного кредиту є а) визнання проблемного стану позичальника; б) неможливість для цього боржника отримати кредит на кращих умовах на ринку; в) факт надання поступки кредитором боржнику. Якщо будь-яка з цих складових не виконується, то йдеться просто про зміну умов кредиту. Наприклад, реалізація проекту будівництва через об’єктивні при-

чини переноситься і тому кошти позичальникові почнуть надходити пізніше, але фінансовий стан цього клієнта не погіршується. В іншій ситуації клієнт звертається до банку з проханням знизити ставку через загальну тенденцію на ринку, маючи альтернативу рефінансування в іншому банку.

Наприклад, Альтбанк вважає позику реструктуризованою, якщо такі поступки або модифікації надаються в результаті наявних або очікуваних фінансових труднощів позичальника та на які банк не погодився би в разі фінансової спроможності позичальника [8]. До показників фінансової скрути Альтбанк відносить порушення ковенантів або значні побоювання бізнес-підрозділів та/або ризик-підрозділів щодо погіршення фінансового стану боржника. Реструктуризація позики може мати на увазі продовження договірних строків платежів та узгодження нових умов кредитування.

Ключовими умовами кредитного договору в банківській практиці вважаються:

- сума кредиту, тобто будь-яке прощення боргу і списання частини заборгованості є реструктуризацією; кредитор може погодитися обміняти борг на участь у капіталі позичальника. Якщо кредитор проводить консолідацію боргів для клієнта за кількома договорами з різними позичальниками або надає додатковий кредит для покриття підвищених потреб клієнта у фінансуванні, то це не вважається класичною реструктуризацією проблемного боргу;
- процентна ставка та комісії за кредитом;
- строк погашення основної суми кредиту, у т. ч. кредитні канікули, пролонгація погашення, зміна графіка погашення в розподілі платежів;
- валюта кредиту, а саме переведення боргу в національну валюту, як правило, з підвищенням відсоткової ставки.

Таким чином, відстрочка погашення боргу є лише різновидом реструктуризації, але часто в нормативних документах і повсякденній практиці банків розглядається єдина форма.

На практиці додатковими вимогами можуть бути переведення всіх або більшості розрахунків у банк-кредитор. Тобто, навпаки, кредитори підвищують вимоги. Проблема полягає в тому, що немає єдиного розуміння суттєвості змін у кредитному договорі. Нам видається, що Прокредит-банк застосовує практичніший підхід до визнання суттєвості у модифікації кредитів, а саме: якщо зміна умов кредиту призводить до зменшення більше ніж на 10 % дисконтованої вартості грошових потоків для банку кредитора [9]. Однак банк не розкриває окремим пунктом суми експозицій та резервів.

Подібний підхід відповідає практиці українських банків. Зокрема, Укргазбанк визначає: “Реструктуризація – зміна істотних умов за первісним договором шляхом укладання додаткової угоди з боржником у зв’язку з фінансовими труднощами боржника (за визначенням Банку) та необхідністю створення сприятливих умов для виконання ним зобов’язань за активом (зміна процентної ставки; скасування (повністю або частково) нарахованих і несплачених боржником фінансових санкцій (штрафу, пені, неустойки) за

несвоєчасне внесення платежів за заборгованістю боржника; зміна графіка погашення боргу (строків і сум погашення основного боргу, сплати процентів/комісій); зміна розміру комісії тощо) ” [10].

Реструктуризація кредитів нами поділяється на такі різновиди. Традиційна реструктуризація пов'язана з фінансовими труднощами, що виникли у клієнта не внаслідок пандемії коронавірусу, а через інші причини. Нетрадиційна, або “тематична”, реструктуризація зумовлена форс-мажорними обставинами конкретного періоду. Це можуть бути війна, збройні конфлікти, природні катастрофи, пандемії. Такий різновид реструктуризації регулятор або чітко регламентує (надано дозвіл на проведення за певними критеріями), або регламентує, тобто не карає. У разі проведення тематичної реструктуризації банком за відсутності регламенту або положень регулятора, такі зміни в умовах кредиту передбачають визнання погіршення (якості) активу.

У міжнародній практиці загальноприйнятими є такі поняття:

- реструктуризація кредиту – зміна умов кредитування, пов'язана з додаванням банківських коштів, перетворенням частини/всієї заборгованості за процентами на нову основну суму позики або частини/всього кредиту на участь банку в капіталі;
- реструктуризація кредиту – зусилля банку щодо покращання платоспроможності боржників, які зазнають труднощів у виконанні своїх зобов'язань, що здійснюється через:
 - зниження ставок за кредитами (на весь період кредиту або на певний проміжок часу);
 - продовження терміну погашення кредиту;
 - зменшення заборгованості за процентами за кредитом шляхом прощення;
 - зменшення заборгованості за основною сумою кредиту шляхом прощення;
 - додаткове фінансування позичальника;
 - перетворення кредиту на участь кредитора в капіталі боржника.

Коли боржник перебуває у фінансовій скруті, реструктуризація кредиту є менш дорогою альтернативою неплатоспроможності. Вона може допомогти як боржнику, так і кредитору.

Реструктуризація позики означає будь-яку зміну, поправку або модифікацію умов договору, зокрема шляхом: коригування процентних ставок; коригування непогашеного основного боргу; коригування графіка погашення; зміни термінів погашення; звільнення або отримання застави надання звільнення від певних прав проти позичальників або поручителів; внесення змін, модифікацію або припинення будь-яких гарантійних угод та/або угод про відшкодування; коригування ковенантів; отримання частки в капіталі позичальників; конвертацію боргу в капітал.

Безпрецедентна невизначеність щодо впливу пандемії на економічну діяльність створила проблеми надійної оцінки кредитних втрат. Прозорість і точність даних важливі для підтримки довіри до банківського сектору.

Базельський комітет з банківського нагляду у квітні 2020 р. своїм документом рекомендував регуляторам мораторій на погашення боргів. Це не може автоматично віднести ці кредити до категорії проблемних, а період відстрочення, пов'язаний зі спалахом COVID-19, може бути виключений банками з обліку кількості днів прострочення. Багато країн упровадили мораторій на погашення боргу, доповнений схемами державних гарантій.

Рада з міжнародних стандартів бухгалтерського обліку у квітні 2020 р. зазначила, що продовження платіжних канікул для всіх позичальників не повинне автоматично призводити до істотного збільшення кредитного ризику. Поточні обставини є складними для оцінки очікуваних збитків та накладають високу відповідальність на аудиторів банків щодо достовірності звітності й оцінки реального стану.

Розглянемо досвід розвинутих країн – Європейського Союзу, Великобританії, США, а також країн, що розвиваються, для порівняння з Україною.

У Європі загальноєвропейський орган нагляду (European Banking Authority, ЕВА) розглядає мораторії на погашення боргу як ефективний інструмент для подолання короткострокових труднощів з ліквідністю, викликаних обмеженою або призупиненою діяльністю багатьох підприємств і роботою фізичних осіб. Однак ЕВА підкреслює, що в складних економічних обставинах особливо важливо забезпечити визначення та вимірювання ризику правдивим і точним способом.

За цих обставин, аби мінімізувати середньо- й довгострокові економічні наслідки зусиль, вжитих для стримування пандемії COVID-19, країни-члени ЄС запровадили широкий спектр заходів підтримки. Вони охоплювали у багатьох випадках певні форми мораторію на виплати кредитних зобов'язань з метою вирішення операційних проблем і проблем з ліквідністю, з якими стикаються позичальники. Оскільки ці мораторії на практиці приймалися в різних формах у різних юрисдикціях (окремі держави-члени запровадили мораторії для всієї юрисдикції на основі конкретного законодавства, тоді як у багатьох інших мораторії впроваджувалися через добровільні галузеві чи індивідуальні ініціативи інституцій або їх поєднання), це зумовлює питання щодо правового впливу, який вони справляють на поточну пруденційну систему, насамперед у контексті застосування визначення дефолту та класифікації поступки.

Вказівки ЕВА [11] мають на меті роз'яснити такі моменти в контексті пандемії COVID-19:

- 1) критерії, котрим мають відповідати мораторії, щоб не викликати класифікації поступки,
- 2) застосування пруденційних вимог у контексті цих мораторіїв;
- 3) забезпечення послідовного розгляду таких заходів у розрахунку вимог до розміру власних коштів (капіталу).

Загальним елементом усіх цих заходів є те, що вони забезпечують полегшення платежів для боржників, які постраждали від пандемії COVID-19, дозволяючи призупинення або відстрочення платежів протягом певного

періоду, надаючи змогу боржникам повернутися до регулярних платежів після нормалізації ситуації.

Отже, установи повинні продовжувати застосовувати пруденційні визначення послідовним чином. З метою забезпечення узгодженості вжитих заходів настанови ЕВА містять чіткі роз'яснення стосовно того, як користуватися визначенням дефолту відповідно до ст. 178 Регламенту (ЄС) № 575/2013 щодо конкретної ситуації запровадження загального платіжного мораторію.

У чинній нормативно-правовій базі “відтермінування” означає, що кредитні установи надають поступку (наприклад, тимчасово відстрочують виплату основної суми та/або процентів за позикою), якщо виявляють, що позичальник відчуває або, ймовірно, зазнає фінансових труднощів у погашенні позики (або позик). Кредитні установи вживають заходи, котрі стосуються фінансового стану позичальника та кредитної угоди, з метою надання допомоги позичальнику, який зазнає тимчасових труднощів із зобов'язаннями щодо повернення. У цих настановах роз'яснено, що запровадження загального платіжного мораторію, котрий відповідає вимогам цих настанов, саме по собі не призведе до перекласифікації згідно з визначенням поступки. Однак установам слід продовжувати класифікувати ризики як ефективні або непродуктивні залежно від застосовуваних вимог.

Точніше, як загальний принцип кредитні установи повинні провести індивідуальну оцінку платоспроможності позичальника та надати заходи поступки, адаптовані до конкретних обставин цього позичальника. Схеми законодавчого й незакондавчого мораторію, запроваджені у відповідь на пандемію COVID-19, мають загалом профілактичний характер і не стосуються конкретного позичальника, оскільки спрямовані на усунення системних ризиків, які можуть виникнути в економіці ЄС у майбутньому. Отже, ці рекомендації містять критерії, з котрими мають узгоджуватися загальні платіжні мораторії, аби вважатися такими, що не відповідають визначенню поступки. Однак слід підкреслити, що якщо до ризиків уже було застосовано заходи прощення до використання таких мораторіїв, цю класифікацію не слід змінювати.

Кінцевий термін мораторію спочатку припадав на 30 червня 2020 р. З розгортанням пандемії COVID-19 у червні 2020 р. ЕВА продовжила термін застосування своїх рекомендацій на три місяці, з 30 червня до 30 вересня 2020 р., а на 21 вересня повідомила про його поступове припинення. Після ретельного моніторингу розвитку пандемії COVID-19, зокрема, впливу другої хвилі COVID-19 і відповідних державних обмежень, вжитих у багатьох країнах ЄС, ЕВА вирішила відновити свої рекомендації. Так, Рекомендації про внесення змін до Рекомендацій ЕВА/GL/2020/02 (ЕВА/GL/2020/15) продовжили термін мораторію до 31 березня 2021 р. та запровадили дві додаткові вимоги:

- дев'ятимісячне обмеження щодо загальної тривалості платіжної відпустки;
- вимога до установ документувати свої плани щодо оцінки малоїмовірності повернення кредиту боржниками, на котрих діє загальний мораторій на виплати.

Мораторій має застосовуватися широко. Ця умова спрямована на те, щоб запропонований режим використовувався до мораторіїв, схожих за економічною суттю, незалежно від того, чи є вони законодавчими або незаконними. З огляду на те, що законодавчі мораторії застосовуються до всіх установ у межах певної юрисдикції, така сама широка сфера повинна бути забезпечена для незаконних мораторіїв. Однак ЕВА знає, що в різних країнах існують різні структури й організації банківської сфери, отже, згадана умова має бути визначена доволі гнучким способом. Хоча може бути неможливо охопити всі кредитні установи в певній державі-члені одним незаконним мораторієм, установам рекомендується докладати зусиль для координації дій, наскільки це можливо.

Мораторій поширюється на широке коло боржників. Ця умова необхідна для забезпечення того, аби зміна графіка платежів не стосувалася конкретних фінансових труднощів певних боржників, оскільки це відповідало б характеристиці поступки. Таким чином, аби скористатися режимом, передбаченим у цих рекомендаціях, мораторій має бути доступним для великої, попередньо визначеної групи боржників, незалежно від оцінки їхньої кредитоспроможності. Оскільки мораторій має на меті усунення системної короткострокової напруженості з ліквідністю, критерії відбору повинні бути достатньо широкими. Приклади таких критеріїв включають, але не обмежуються, конкретний клас або підклас ризику (наприклад, роздрібна торгівля, приватні особи, малі та середні підприємства (МСП) або корпорації), певний асортимент продукції (наприклад, іпотечні кредити) чи боржники з певних регіонів або секторів промисловості, котрі найбільше постраждали від кризи, спричиненої пандемією COVID-19.

З метою застосування цих рекомендацій мораторій не може поширюватися на боржників на основі їхньої кредитоспроможності. Наприклад, неприпустимо, аби мораторій поширювався лише на боржників, які перебувають у списку спостереження, або клієнтів, що зазнали фінансових труднощів до спалаху пандемії COVID-19, оскільки це однозначно призвело б до їх класифікації як поступки. Навпаки, сферу застосування мораторію можна обмежити діючими боржниками, котрі не відчували жодних труднощів з оплатою до його запровадження. Однак якщо мораторій поширюється на ризикові експозиції, котрі вже були класифіковані як дефолтні на момент застосування мораторію, то класифікацію необхідно зберегти.

ЕВА уточнює, що використання мораторію не є обов'язковим для боржників. Зокрема, воно може ґрунтуватися на заяві боржника з проханням про застосування мораторію та зазначенням ступеня впливу на боржника пандемії COVID-19. У цьому випадку мораторій може вважатися загальним, якщо оцінка заявки не містить оцінки платоспроможності боржника, а його умови є стандартизованими та доступними для всіх боржників, які постраждали від пандемії COVID-19. Прикладами таких умов є зміна статусу зайнятості у випадку приватних осіб або необхідність припинення діяльності на певний період у випадку МСП.

Хоч однакові умови повинні діяти або пропонуватися для всіх клієнтів, на яких поширюється мораторій, також можливо, що різні мораторії застосовуються до різних сегментів ризиків або боржників. Однак у будь-якому разі необхідно забезпечити, аби мораторій мав широкий спектр дії й охоплював велику кількість боржників установи. Наприклад, мораторії з різними умовами застосовуються до приватних осіб і МСП. Аналогічно окремий мораторій може бути запроваджений до певного кола продуктів, наприклад, іпотечних кредитів. Це дає установам можливість брати участь у різних мораторіях залежно від їхньої бізнес-моделі. Для кожного з таких мораторіїв установа може використовувати положення, наведені в цих рекомендаціях, якщо мораторій поширюється на всі ризики такої установи в межах його дії. Мораторій змінює лише графік виплат. Ця умова відповідає меті мораторію щодо подолання системної короткострокової нестачі ліквідності. Для її досягнення мораторій призупиняє, відстрочує або зменшує платежі (основної суми, процентів чи й того та іншого) протягом обмеженого періоду. Це явно впливає на весь графік платежів і може призвести до збільшення платежів після періоду мораторію або продовження терміну кредиту. Однак мораторій не повинен впливати на інші умови позики, зокрема на процентну ставку, якщо така зміна не використовується лише для компенсації, аби уникнути збитків, які в іншому випадку мала б установа через затримку графіка платежів згідно з мораторієм, що дало б змогу вплинути на чисту теперішню вартість. В іншому випадку це було б спеціальним рішенням для окремих позик і могло б призвести до суттєвої зміни чистої теперішньої вартості кредитного зобов'язання, і в такому випадку слід було б розглядати класифікацію поступки. У цьому контексті у випадку договорів на основі змінної процентної ставки її звичайна адаптація на основі змін базової ставки не вважається зміною умов позики.

Однак ЕВА також визнає, що чим довша тривалість відстрочення, призупинення або скорочення платежу стосовно того самого боржника, тим вищий ризик того, що він фактично стикнеться з проблемами неплатоспроможності. Фактично те, що почалося з дефіциту ліквідності, могло перерости в проблеми неплатоспроможності та в середньостроковій перспективі вплинути на стан капіталу банку й загальну стабільність. Загалом це також є причиною того, чому пруденційна система має виважений підхід до визнання цих ризиків. Але в нинішній ситуації тимчасове блокування економіки ЄС різною мірою спричиняє винятковий набір обставин, які слід належним чином визнати. Аби зменшити ризики, з якими стикаються банки, було запроваджено обмеження на рівні кожного окремого ризику щодо загальної тривалості продовження платежу. Зокрема, період, на який платежі за певним кредитом можуть бути призупинені, відстрочені або скорочені внаслідок звернення (і повторного звернення), не повинен перевищувати дев'ять місяців.

Наприклад, для кредитного договору, де вже було надано призупинення платежів на шість місяців згідно із загальним мораторієм на платежі, кре-

дитні установи можуть погодитися на подальше призупинення платежів не більше ніж на три місяці за загальним мораторієм на платежі. Якщо призупинення платежу відповідає цій умові, установам не доведеться пере класифікувати ризики як списані або розглядати їх як проблемну реструктуризацію в результаті застосування загального мораторію на платежі. Така умова гарантує, що загальна погоджена пролонгація платежу не перевищує дев'ять місяців. Це обмеження має гарантувати, що граничний термін канікул дасть змогу банкам пом'якшити короткострокові проблеми з ліквідністю їхніх позичальників, одночасно зменшуючи ризик невизначених проблем із (довгостроковою) неплатоспроможністю боржників. Зміни в графіках платежів, узгоджених за договорами позики до 30 вересня 2020 р., не підпадали під цю обмежену тривалість у дев'ять місяців, тому деякі погоджені продовження платежів перевищували згаданий ліміт. У цьому аспекті в інструкціях пояснюється, що на вказані зміни в графіках платежів, узгоджені до 30 вересня 2020 р., не впливає вимога дев'ятимісячного обмеження.

Навіть якщо загальні мораторії на погашення не класифікуються як заходи поступки, це не скасовує зобов'язання ретельно оцінювати кредитну якість ризиків із боку установ, що отримують вигоду від згаданих заходів, і визначати будь-які ситуації, за котрих позичальники навряд чи платитимуть за метавизначення дефолту. Ці вказівки ЕВА пояснюють, що установи повинні продовжувати свою звичайну політику стосовно регулярних перевірок ознак малоїмовірності оплати. Очікується, що установи використовуватимуть вказану політику з урахуванням ризиків, приділяючи особливу увагу та проводячи пріоритетну оцінку тих боржників, які, певно, зазнають труднощів із виплатою. ЕВА визнає, що політика та практика оцінювання малоїмовірності сплати може відрізнитися залежно від портфеля та типу боржника, беручи до уваги доступність інформації. Зокрема, у випадку роздрібних ризиків установи часто застосовують регулярну автоматичну перевірку певних ознак малоїмовірності сплати, де виявлення такої ознаки може призвести або до автоматичної класифікації дефолту, або до подальшої перевірки вручну. Очікується, що подібні перевірки триватимуть протягом усього терміну дії мораторію та після його закінчення. Так само відбувається насамперед у випадку корпоративних клієнтів, де потенційна ймовірність сплати оцінюється в рамках регулярного процесу моніторингу на підставі фінансової звітності боржників та іншої інформації, ці процеси повинні тривати під час застосування мораторію та після його закінчення. Очікується, що вони будуть реалізовані з урахуванням ризиків, оскільки установи повинні мати ефективні процеси, які дають їм змогу отримувати відповідну інформацію та визначати дефолти своєчасно. У конкретному контексті пандемії COVID-19, з огляду на наявність цієї інформації, установи повинні, наскільки можливо, надавати пріоритет оцінці випадків, коли найімовірнішою є трансформація короткострокового шоку в довгострокові фінансові труднощі, і в кінцевому підсумку вони призводять до банкрутства. У рекомендаціях ЕВА також пояснюється, що якщо графік платежів було переглянуто у зв'язку

із застосуванням мораторію, оцінка малоїмовірності платежу має ґрунтуватися на переглянutoму графіку. Крім того, установи повинні брати до уваги будь-які фактори, що впливають на кредитоспроможність боржника, включно з усіма спеціальними заходами підтримки, вжитими у відповідь на пандемію COVID-19 і доступними безпосередньо боржнику (пільгові кредити, державні гарантії, податкові пільги тощо).

Однак будь-яке пом'якшення кредитного ризику не звільняє установу від проведення оцінки ймовірності боржника платити або впливати на результати такого аналізу. Це стосується, зокрема, всіх гарантій (включно з державними гарантіями, запропонованими у відповідь на пандемію COVID-19), якщо вони надаються установам для зменшення кредитного ризику. У таких випадках, хоча гарантія може обмежити збитки для установи у разі дефолту боржника, вона не впливає на його платіжну здатність, а отже, її не слід брати до уваги при оцінюванні малоїмовірності боржника платити.

У США Рада керуючих Федеральної резервної системи (FRB), Федеральна корпорація страхування депозитів (FDIC), Національна адміністрація кредитних спілок (NCUA), Управління контролера валюти (OCC) і Бюро захисту прав споживачів (CFPB) після консультації з державними фінансовими регуляторами видали спільну заяву [12], аби надати додаткову інформацію фінансовим установам, котрі працюють з позичальниками, які постраждали від COVID-19. У США з 13 березня 2020 р. діяв надзвичайний стан, оголошений президентом.

Закон про допомогу, допомогу та економічну безпеку, пов'язану з коронавірусом (або Закон CARES), було підписано 27 березня 2020 р. [13]. Він створює програму поступок для іпотечних кредитів, забезпечених федеральним бюджетом, захищає позичальників від негативної кредитної звітності у зв'язку з погодженням кредиту, пов'язаним із надзвичайною ситуацією в країні, а також надає фінансовим установам можливість тимчасово призупинити певні вимоги відповідно до загальноприйнятих принципів бухгалтерського обліку США (GAAP), обумовлених проблемною реструктуризацією боргу (TDR) на обмежений період, аби врахувати наслідки COVID-19.

Американські регулятори погодились на те, що установам зазвичай *не потрібно класифікувати модифікації через COVID-19 як реструктуризацію проблемного кредиту (TDR)*, і наглядові агентства не будуть наказувати підконтрольним установам автоматично класифікувати всі ці модифікації як TDR.

Реструктуризація позики прийнятна згідно з розділу 4013 Закону CARES, якщо пов'язана з COVID-19, і станом на 31 грудня 2019 р. була *про-строчена не більше ніж на 30 днів*. Вона вважається прийнятною, якщо виконана між 1 березня 2020 р. чи раніше 60 днів після припинення дії надзвичайного стану, або 1 січня 2022 р.

Якщо реструктуризація позики не відповідає вимогам розділу 4013 або фінансова установа вирішує не користуватися додатковим послабленням,

ця установа повинна оцінити реструктуризацію позики за ASC 310-40. Згідно з ASC 310-40, кредитор, котрий реструктуризує позику, повинен оцінити, чи є реструктуризація саме проблемного боргу (TDR). За Головним глосарієм Кодифікації, *реструктуризація позики є TDR, якщо кредитор з економічних чи юридичних причин, пов'язаних із фінансовими труднощами боржника, робить боржнику поступку, яку кредитор інакше б не надав.* Відповідно до вказівок у ASC 310-40, реструктуризація є TDR, якщо виконуються обидві умови [14]:

- боржник відчуває фінансові труднощі;
- кредитор надав поступку боржнику.

Кредитор повинен ураховувати такі умови, оцінюючи, *чи боржник відчуває фінансові труднощі* на момент реструктуризації кредиту:

1. Наразі боржник прострочує будь-яку свою заборгованість або ймовірно, що її буде прострочено в найближчому майбутньому без реструктуризації кредиту.
2. Боржник оголосив або перебуває у справі про банкрутство.
3. Існують значні сумніви щодо здатності боржника продовжувати діяльність.
4. Цінні папери боржника були або перебувають під загрозою вилучення з лістингу біржі.
5. Виходячи з поточних можливостей, боржник не зможе обслуговувати всі свої договірні боргові платежі.
6. Без реструктуризації кредиту боржник не міг отримати інше фінансування на умовах, рівних тим, які доступні для неproblemних боржників.

Вважається, що кредитор надав поступку боржнику, якщо умови реструктуризації не відповідають ринковим умовам, доступним для позичальників із подібним кредитним ризиком. Однак реструктуризація, що призводить лише до незначної затримки платежу, не є поступкою.

Орган нагляду за кредитними спілками США NCUA випустив лист-роз'яснення [15]. У ньому описано різноманітні стратегії, які кредитні спілки можуть використовувати для роботи з позичальниками, котрі зазнали фінансових труднощів через пандемію COVID-19, від пропозиції додаткового фінансування до внесення тимчасових або постійних змін до кредиту. У ньому також описано, як кредитні спілки повинні відстежувати й повідомляти про зміни позик.

NCUA заохочує кредитні спілки працювати з постраждалими позичальниками. Експерти NCUA не критикуватимуть зусиль кредитної спілки щодо забезпечення розумної допомоги позичальникам, якщо такі зусилля здійснюються в розумний спосіб із належним контролем і управлінським наглядом. Фінансові труднощі, яких зазнають позичальники під час пандемії COVID-19, будуть різними. Оцінюючи наявні стратегії роботи з позичальниками, кредитні спілки повинні послуговуватися тією з них, що відповідає потребам позичальника та ступеню труднощів. Позичальники можуть

скористатися новими коштами, тимчасовими або постійними змінами умов позики. Однак стратегії кредитної спілки щодо роботи з позичальниками повинні також враховувати фінансові наслідки через ці дії для кредитної спілки та її здатності обслуговувати всіх членів.

Стратегії надання нових коштів позичальникам, на яких негативно вплинула пандемія COVID-19, охоплюють, але не обмежуються:

- екстрені невеликі беззаставні позики в доларах США. Ці позики, як правило, пропонуються на суму до 5 тис. дол. США без оплати протягом 90 днів і терміном погашення 24–36 місяців. Умови спрямовані на те, аби швидко забезпечити позичальників підвищеним грошовим потоком;
- програму захисту зарплати Адміністрації малого бізнесу SBA та позику на випадок економічної катастрофи. Усі поточні кредитори SBA автоматично схвалені на участь у цій програмі. Позики гарантовані на 100 %, і повна основна сума боргу може претендувати на прощення позики;
- збільшення ліміту кредитних ліній для кредитних карток та інших поновлюваних кредитних продуктів надає позичальникам швидкий доступ до додаткових коштів.

NCUA, крім того, заохочує кредитні спілки працювати з позичальниками над реструктуризацією боргових зобов'язань. Такі зусилля можуть послабити фінансовий тиск на позичальників і зменшити кредитний ризик кредитної спілки. Кредитні спілки повинні дотримуватися федеральних і державних вимог щодо фінансового захисту споживачів, включно із законами про справедливе кредитування, і надавати позичальникам точну інформацію про всі зміни позик.

Стратегії тимчасової зміни наявних позик включають, але не обмежуються, такі заходи.

Для транзакцій, забезпечених федеральним бюджетом, Закон CARES пропонує послаблення вимог для позичальників, які постраждали від пандемії. Наприклад, якщо застрахований позичальник просить компенсацію за важкі умови, обслуговуюча компанія має надати таку компенсацію на термін до 180 днів і, за запитом, ще до 180 днів. Жодні додаткові комісії, штрафи чи проценти, крім договірних платежів, не можуть бути оцінені протягом цього періоду. Закон CARES також передбачає мораторій на стягнення цих позик.

Кредитор може дозволити позичальнику відстрочити щомісячні платежі, погодившись погасити пропущену основну суму та проценти пізніше. Наприклад, встановити тримісячний період без платежів, після чого платіж збільшується для погашення пропущеної основної суми та процентів.

Відмова від комісії та/або відстрочення сплати можуть допомогти зменшити фінансовий тиск на позичальників. Оскільки комісії часто додаються до несплаченого залишку позики, відмова від них дає змогу уникнути збільшення загальних боргових зобов'язань позичальника та платежів.

Стратегія платежів з обслуговування боргу лише за процентами призводить до зниження виплат протягом певного періоду, одночасно запобігаючи

негативній амортизації. Після закінчення періоду, коли нараховуються лише проценти, платіж зростатиме або пропущені платежі основної суми будуть сплачені наприкінці терміну позики.

Зниження процентної ставки на визначений період може тимчасово забезпечити фінансове полегшення шляхом зменшення платежу позичальника. Після такого періоду кредитні спілки відновлять початкову процентну ставку або будь-яку іншу узгоджену ставку з позичальником і, відповідно, відкоригують платежі позичальника.

Надаючи тимчасові модифікації кредиту, кредитні спілки повинні враховувати *здатність позичальника погасити борг наприкінці періоду тимчасових модифікацій*, особливо якщо модифікація призведе до більших платежів. Перш ніж надавати допомогу, кредитні спілки мусять переконатися, що позичальники ознайомлені з умовами будь-якої тимчасової зміни та потенційним впливом на залишок позики й майбутні платежі.

Стратегії остаточної зміни або рефінансування наявної позики включають, але не обмежуються:

- консолідацію кредитів – об'єднання кількох позик, особливо з підвищеною процентною ставкою або розширеною амортизацією, що може призвести до зниження платежів для позичальника;
- продовження терміну погашення, що зумовлює зниження виплат позичальника. Продовжуючи терміни погашення, кредитні спілки повинні враховувати, чи буде вартість будь-якої застави залишатися достатньою протягом подовженого терміну;
- зниження процентної ставки, що може забезпечити фінансове полегшення для позичальника, зменшивши платіж без продовження терміну позики.
- прощення частини боргу, що зменшує залишок кредиту та може знизити платіж позичальника з визнанням збитків для кредитної спілки. Прощення основної суми, як правило, є поступкою в крайніх випадках, використовується, лише коли позичальник має від'ємний капітал, не може здійснити необхідний платіж, а аналіз фінансового впливу вказує на те, що ця модифікація є сприятливішою порівняно з вимогою кредитора зі зверненням вимог на заставу.

Кредитні спілки також можуть поєднувати окремі з цих стратегій із виплатою однією сумою наприкінці строку. Наприклад, встановлюється 24-місячний видатковий платіж, аби зменшити платіж позичальника в короткостроковій перспективі та надати можливість реструктуризувати позику відповідно до його спроможності погасити позику пізніше.

Політика кредитної спілки повинна стосуватися використання стратегій виплати кредиту й окреслювати методи управління ризиками. Політика має чітко визначати вимоги до позичальника, встановлювати загальні ліміти програми та ефективні засоби контролю, аби гарантувати належну структуру дій щодо позики.

Практика роботи кредитної спілки щодо моніторингу ризиків для модифікованих позик повинна: відповідати рівню складності й характеру кредитної діяльності; підтримувати безпечну та надійну практику кредитування; дотримуватися нормативних вимог до звітності.

Регулятор підкреслює, що успіх реструктуризації вимірюється ефективністю позики після її зміни. Ефективна практика моніторингу кредитного ризику повинна включати періодичні звіти головному виконавчому директору та раді директорів про всі модифіковані кредити, підтримувати успішний процес збору й забезпечувати швидке визнання збитків за кредитами. Звіти можуть висвітлювати такі відомості: порушення умов договору, списання, кількість і обсяг модифікацій за типом кредиту, перший випадок неплатежу, високе відношення позики і вартості та боргу до доходу, кредитна якість, кількість змін кожної позики й очікувані втрати.

Рішення кредитної спілки щодо модифікації позики здатні вплинути на регулятивну звітність, зокрема на нарахування процентів, реструктуризацію проблемного боргу (TDR) та оцінку кредитних збитків. Розділ 4013 Закону CARES дозволяє фінансовим установам призупинити виконання вимог щодо класифікації певних модифікацій позики як TDR. Керівництво установи має переконатися, що зміни позики належним чином повідомляються у звіті, аби точно передати профіль ризику кредитної спілки.

У країнах Азії до реструктуризації кредитів застосовувались різноманітні підходи [16–19].

Банк Бангладеш у лютому 2020 р. видав окремі циркуляри, адресовані банкам і небанківським фінансовим установам щодо мораторію на виплату кредитів, який було продовжено до 31 грудня 2020 р.

Центральний банк Камбоджі (NBC) не оголошував будь-який мораторій на виплату боргу позичальниками у відповідь на COVID-19. Разом із тим центральний банк 27 березня 2020 р. видав циркуляр для всіх банків і фінансових установ щодо реструктуризації кредитів. NBC вимагав конструктивної роботи з постраждалими позичальниками та допомоги в реструктуризації кредитів, наданих позичальникам у пріоритетних секторах. NBC вирішив 18 листопада 2020 р. включити всі сектори, на які впливає пандемія, до червня 2021 р. NBC дозволив реструктуризацію до трьох разів без жодного впливу на класифікацію кредиту протягом зазначеного періоду [17; 18].

Така надзвичайна реструктуризація кредитів супроводжувалася пакетом стимулюючих заходів. Наприклад, уряд Бангладеш оголосив про початковий пакет таких стимулів:

- 3,53 млрд дол. США для постраждалих галузей промисловості та організацій сфери послуг. Видавалися у вигляді кредитів для поповнення оборотного капіталу через комерційні банки за дев'ятивідсотковою ставкою, з яких 4,5 % сплачувало відповідне підприємство, а 4,5% – уряд;
- 2,35 млрд дол. США для МСП за ставкою 9 % , з яких 4 % відсотки покривалися підприємствами, а 5 % – урядом;

- для сприяння експортній торгівлі центральний банк збільшив фонд розвитку експорту до 5 млрд дол. США, а ставка кредитів для розвитку експорту авторизованим установам встановлювалася на рівні 1 % річних;
- відкрито нову кредитну лінію на суму 0,58 млрд дол. США як схему кредитування за ставкою 7 %;
- іноземним компаніям дозволено отримати короткострокові позики на оборотний капітал терміном на один рік із можливістю продовження ще на один рік від своїх материнських компаній / акціонерів за кордоном для задоволення фактичних потреб у виплаті тримісячної заробітної плати тощо;
- запроваджено нову кредитну лінію на суму 0,58 млрд дол. США для сільськогосподарського сектору за ставкою 4 %.

Управління фінансових послуг Індонезії подовжило терміни виплати кредитів для мікро-, малих і середніх підприємств до одного року [15]. Мораторій поширився на бізнес-кредити на суму, еквівалентну 619 тис. дол. США. Такі підприємства також могли отримати дозвіл на тимчасове зниження процентної ставки. Регулятор заборонив кредиторам вимагати виплати позики, особливо через служби стягнення боргів. Банки оцінювали якість кредиту лише на суму до 600 тис. дол. США на основі своєчасності сплати боржником основної суми кредиту та процентів. Раніше банки також оцінювали перспективи й фінансовий стан боржника. Банкам, крім того, дозволили класифікувати кредити як "добрі", попри зниження якості через пандемію, і не класифікувати їх як непрацюючі кредити.

Банк Лаосу видав інструкції комерційним банкам та фінансовим установам: наказав відстрочити погашення основної суми та процентів, а також зменшити процентні ставки й комісії, що стягуються з клієнтів, у відповідних випадках. Кредитори повинні: а) відтермінувати погашення основної суми та процентів; б) знизити процентні ставки та комісії на основі господарської діяльності боржників; в) розглянути можливість надання нових позик боржникам і людям, які постраждали від COVID-19; г) реструктуризувати позики постраждалих боржників шляхом зміни терміну позики або погашення основної суми та процентів на основі платоспроможності боржників, включно з призупиненням виплати основної суми та процентів на один рік або за згодою комерційних банків та клієнтів. Управління нагляду за комерційними банками Банку Лаосу 11 травня 2020 р. видало інструкцію [15] про реструктуризацію боргу шляхом відстрочення погашення основної суми боргу, процентів; зниження процентних ставок або комісій і зборів; звільнення від стягнення боржників; надання нових позик для підтримки ліквідності або відновлення виробництва та ділової активності. Банк не може надати новий кредит для погашення наявного. Мають право на реструктуризацію підприємства та підприємці, чия діяльність призупинена повністю або частково через заходи із запобігання епідемії COVID-19. Для реструктуризації боргу банк не може поєднувати належні проценти з ос-

новною сумою. Банк повинен поєднати проценти, що підлягають сплаті, з процентами, які мають сплачувати боржники згідно з договором про реструктуризацію боргу, укладеним між боржниками та банком, і виходячи з фактичної платоспроможності боржників.

Асоціація банкірів Таїланду оголосила однорічний мораторій для позичальників, які постраждали від COVID-19, як частину пакета допомоги. Крім того, 22 квітня 2020 р. центробанк Таїланду (BOT) оголосив шестимісячний мораторій для МСП, який закінчувався 22 жовтня 2020 р. BOT видав вказівки щодо реструктуризації боргу через COVID-19 для постраждалих позичальників із кількома кредиторами, включно з МСП, чії борги не вважаються непрацюючими кредитами з 1 січня 2019 р. [15]. Проте *вказівки мали характер рекомендацій*, і така реструктуризація здійснювалася на підставі угоди між кредиторами та кожним конкретним боржником. Державні фінансові установи погодилися на прохання уряду стосовно полегшення боргових зобов'язань для бізнес-операторів, що перебувають у скрутному становищі. Оголошено другу фазу заходів щодо полегшення боргів, зокрема зниження процентних ставок на 2–4 в. п. для кредитних карток і особистих позик.

Уряд Таїланду у формі трьох надзвичайних декретів у квітні 2020 р. оголосив про пакет економічних стимулів у розмірі 1,9 трлн батів, спрямований на послаблення впливу COVID-19 на бізнес. Перший давав змогу перерахувати 80–100 млрд батів до центрального бюджету для використання в ролі стимулюючого фінансування. Другий дозволив Банку Таїланду спрямувати до 900 млрд батів для стимулювання економіки. Третій декрет давав дозвіл Міністерству фінансів запозичити до 1 трлн батів, з яких 600 млрд на готівкові виплати та охорону здоров'я, а 400 млрд батів – на заходи з відновлення економіки. Комерційні банки Таїланду мали надати 123 млрд батів позик під низькі проценти та без комісії підприємствам, пов'язаним із туризмом. Центральний банк (BOT) створив спеціальний механізм, котрий полегшував ліквідність взаємних фондів через комерційні банки, які купували інвестиційні паї високоякісних фондів грошового ринку або щоденних фондів із фіксованим доходом, на які впливало зниження ліквідності ринку. Схема мусила працювати, поки ринкові умови не нормалізуються. Попередня оцінка BOT обсягів прийнятних взаємних фондів становила приблизно 1 трлн батів. Банк Таїланду наказав банкам призупинити виплату дивідендів, а також призупинив викуп акцій.

Міністерство фінансів Філіппін видало вказівку щодо пільгового періоду, передбаченого законодавством для всіх кредиторів. Установи мали запровадити 30-денний пільговий період для всіх позик, строк оплати основної суми та/або процентів яких наставав у період із 17 березня 2020 р. до 31 травня 2020 р., доки нова дата погашення не припаде на 1 червня 2020 р. або пізніше. Нараховані проценти за пільговий період сплачувалися поетапно протягом усього строку кредиту, що залишився. Згодом центральний банк (BSP) оголосив, що з 1 червня 2020 р. 30-денний обов'язковий піль-

говий період більше не застосовуватиметься для фінансових установ. Його припинення пояснювалося зняттям обмежень на економічну діяльність у більшості провінцій і міст.

11 вересня 2020 р. набрав чинності Закон про відновлення. Розділ 4 цього закону уповноважував президента надавати кредитним установам вказівки для впровадження одноразової пільги – 60-денних канікул для виплати всіх наявних, поточних і непогашених позик, термін погашення яких наставав до 31 грудня 2020 р., включно, але не обмежуючись, зі споживчими, житловими, комерційними та автотранспортними позиками, фінансовими лізинговими платежами, а також платежами кредитними картками, без нарахування процентів, штрафів, комісій чи інших зборів. Усі позики могли бути погашені поетапно, без нарахування процентів, штрафів та інших комісій до 31 грудня 2020 р. або за згодою сторін. До заходів щодо банків та інших небанківських фінансових установ, які погоджувалися на подальше продовження терміну кредитування або реструктуризацію відповідно до 60-денного пільгового періоду, належали: поетапне резервування під кредитні ризики; звільнення від резервування на покриття збитків за позиками; звільнення від лімітів на позики на нерухомість, якщо це застосовно; звільнення від обмежень на операції з пов'язаними особами; невключення до звітності банку або небанківської фінансової установи щодо непрацюючих кредитів.

В Україні прийнята незадовго до спалаху пандемії постанова Правління НБУ визначала інструменти фінансової реструктуризації заборгованості та операційної реструктуризації активів боржника/контрагента (далі – Положення № 97) [4]. НБУ вимагав, що банк має визначити у стратегії управління проблемними активами: обґрунтовано реалістичний та водночас обмежений строк для продажу стягнутого майна; за заходами врегулювання заборгованості боржників/контрагентів реструктуризацію, у т. ч. окремо списання заборгованості й заборгованості у зв'язку з прощенням заборгованості; процедуру фінансової реструктуризації, включно з окремо списанням заборгованості та заборгованості у зв'язку з прощенням заборгованості.

Банк визначає критерії та інструментарій короткострокової реструктуризації з урахуванням прикладів інструментів, особливостей та обмежень щодо їх використання. Він має право на підставі судження довести незастосовність для банку таких інструментів реструктуризації і визначити інші інструменти.

Банк застосовує інструменти короткострокової реструктуризації за наявності обґрунтованого судження, що: 1) фінансові труднощі боржника/контрагента є тимчасовими та можуть бути подолані у строк до 365 календарних днів; 2) джерела доходу боржника/контрагента або спроможність боржника/контрагента генерувати грошові потоки будуть відновлені в короткостроковій перспективі; 3) обрані банком інструменти короткострокової реструктуризації сприятимуть уникненню подальшого погіршення спроможності боржника/контрагента виконувати у повному обсязі зобов'я-

зання перед банком. До боржників/контрагентів, які супроводжуються підрозділом непрацюючих активів, банк застосовує інструменти довгострокової реструктуризації, які сприятимуть відновленню платоспроможності боржника/контрагента й забезпеченню виконання зобов'язань перед банком згідно з установленим графіком погашення заборгованості. Банк має право використовувати такі інструменти в поєднанні з інструментами короткострокової реструктуризації, а також може визначити інші інструменти.

У співпраці з боржником/контрагентом банк розробляє оптимальний план реструктуризації, прийнятний для обох сторін. Під час розроблення плану реструктуризації заборгованості боржника – юридичної особи, що є великим або середнім підприємством, банк акцентує увагу на фінансовій складовій реструктуризації та, за можливості, включає до плану реструктуризації положення стосовно надання додаткового забезпечення та/або гарантії за кредитом. Такі пропозиції можуть, крім іншого, охоплювати перегляд або нові умови кредиту, що обмежують рівень адміністративних витрат боржника, посилюють контроль за його фінансовою звітністю й операційними показниками, запроваджують ключові показники ефективності діяльності з метою проведення моніторингу проміжних результатів виконання. Банк під час розроблення плану реструктуризації має право разом з боржником розглядати ймовірній інструментарій операційної реструктуризації на збереження його операційної життєздатності, включно із санацією бізнесу.

Банк затверджує умови та порядок застосування стандартизованих програм довгострокової реструктуризації у внутрішньобанківських документах. Він визначає підрозділи, котрим делегуються повноваження приймати рішення щодо умов реструктуризації заборгованості боржників у межах стандартизованих програм довгострокової реструктуризації.

Банк має право прийняти рішення щодо додаткового кредитування боржників із реструктуризованою заборгованістю за умови формування судження, що це сприятиме відновленню платоспроможності боржника/контрагента й не спричинить невикорданого зростання кредитного ризику та/або очікуваних кредитних збитків для банку. У внутрішньобанківських документах він установлює якісні або кількісні критерії визначення здатності боржника виконувати план/умови реструктуризації, що ґрунтуються на оптимальних сумах погашення боржником/контрагентом основного боргу та процентів, виконання ним інших умов договорів. Банк має право сформулювати судження щодо *відновлення платоспроможності боржника*, якщо одночасно виконано такі умови:

- 1) від дати припинення визнання банком дефолту боржника за реструктуризованою заборгованістю минуло щонайменше 365 календарних днів;
- 2) від дати запровадження реструктуризації заборгованості відсутній дефолт боржника протягом щонайменше 365 календарних днів;

- 3) боржник упродовж як мінімум одного року з дати запровадження реструктуризації здійснював передбачені її умовами платежі, з максимальним простроченням погашення до 30 календарних днів;
- 4) боржник від дати запровадження реструктуризації заборгованості забезпечив сплату не менш ніж 5 % суми основного боргу;
- 5) банк довів, що у боржника немає ознак потенційної проблемності.

Короткострокова реструктуризація має, за тлумаченням НБУ, кілька варіантів.

- Відтермінування сплати основного боргу за кредитом, коли протягом короткострокового періоду (не більше ніж 12 місяців) сплачуються тільки проценти, основна сума боргу залишається незмінною. Така схема може застосовуватися до боржника з тимчасовими фінансовими труднощами, якщо у банку є впевненість, що після пільгового періоду боржник зможе обслуговувати заборгованість. Після закінчення пільгового періоду банк переоцінює можливості обслуговування боргу боржником згідно зі зміненим графіком погашення.
- Зменшення суми виплат за сплатою основного боргу строком до 24 місяців використовується для пристосування до тимчасових труднощів боржника генерувати достатні грошові потоки для погашення заборгованості з наступним продовженням обслуговування боргу на підставі прогнозованої здатності боржника щодо погашення боргу. Проценти за кредитом підлягають сплаті в повному обсязі. Ця схема застосовується до боржника з тимчасовими фінансовими труднощами, і в банку є впевненість, що після пільгового періоду він зможе обслуговувати заборгованість. Після закінчення пільгового періоду банк переоцінює можливості обслуговування боргу згідно зі зміненим графіком погашення.
- Пільговий період або мораторій на обслуговування боргу означає звільнення боржника на період до шести місяців від сплати основного боргу, частини боргу чи процентів. Цей варіант застосовується до боржника з тимчасовими фінансовими труднощами, і в банку є впевненість, що після пільгового періоду він зможе обслуговувати заборгованість. Після закінчення пільгового періоду банк переоцінює можливості обслуговування боргу відповідно до зміненого графіка погашення.
- Варіант із капіталізацією нарахованих процентів та простроченої суми основного боргу за кредитом означає, що прострочена заборгованість за основним боргом та процентами додається до непогашеного залишку заборгованості для погашення в межах переглянутого графіка платежів. Ця схема застосовується тільки тоді, коли банк має ґрунтовну й документальну фінансову інформацію щодо доходів та витрат боржника, яка підтверджує спроможність боржника обслуговувати переглянутий графік погашення кредиту. Цей інструмент є нестандартним та повинен використовуватися у виняткових випадках, не більше одного разу протягом строку дії кредитного договору, коли капіталізація є єдиним варіантом реструктуризації. Він поширюється тільки на

заборгованості, котрі не перевищують визначений відсоток основної суми заборгованості, установлений банком у внутрішніх документах щодо реструктуризації.

Довгострокова реструктуризація передбачає кілька варіантів.

- Зменшення процентної ставки за кредитом означає її постійне або тимчасове зниження. Тимчасове зниження застосовується на період до 24 місяців. Несплачені проценти капіталізуються на щомісячній основі та включаються до наступних платежів. У разі зниження процентної ставки на весь строк до погашення заборгованості несплачені платежі підлягають прощенню. Фінансові труднощі боржника можуть частково виникати через надмірно високу процентну ставку порівняно з доходом позичальника внаслідок зміни ринкових процентних ставок. Цей інструмент використовується за умови достатності покриття кредитного ризику розміром процентних платежів за зниженою процентною ставкою.

- Пролонгація строку погашення заборгованості дає змогу зменшити суми платежів за рахунок подовження строку обслуговування боргу. У разі застосування цього інструменту банк обмежує період пролонгації з дотриманням затверджених ним максимальних строків надання кредитів за відповідним банківським продуктом.

- Надання додаткового забезпечення – отримання від боржника додаткової застави для компенсації вищого кредитного ризику в межах проведення реструктуризації боргу. Цей варіант не є самостійним інструментом реструктуризації та застосовується банком у поєднанні з іншими інструментами, оскільки не вирішує проблеми здатності боржника продовжувати обслуговувати прострочену заборгованість. Як правило, він спрямований на покращання співвідношення суми кредиту й вартості забезпечення.

- Продаж заставленого майна за домовленістю – коли банк і боржник погоджуються добровільно розпоряджатися забезпеченим активом (активами) для часткового або повного погашення боргу. Банк після продажу реструктуризує залишок боргу. Передавання банку заставленого майна в рахунок погашення заборгованості боржника не розглядається як самостійний інструмент реструктуризації за винятком випадків, коли він узгоджений з боржником та використовується через неврегульовані фінансові труднощі боржника.

- Зміна графіка погашення заборгованості, коли він коригується з урахуванням реалістичної поточної та прогнозованої оцінки грошових потоків боржника. У рамках цієї опції банк має право використовувати: 1) часткове погашення: платіж здійснюється (наприклад, від продажу активів) на суму, меншу від непогашеного залишку заборгованості; цей варіант застосовується для зниження кредитного ризику та забезпечення обґрунтованого погашення залишку заборгованості; банк використовує його пріоритетно щодо інструментів, наведених далі; 2) одноразові платежі в значній сумі: відстрочення погашення істотної суми боргу; банк послуговується цим інструментом у виняткових випадках, коли має ґрунтовні докази ймовірного зростан-

ня грошових потоків боржника в майбутньому для оплати залишкового чи одноразового платежу; 3) зростаючі платежі: банк розглядає такий інструмент тільки тоді, коли є вагомі підстави очікувати, що майбутні збільшення платежів можуть бути виконані боржником.

- Зміна валюти заборгованості розглядається як форма реструктуризації, частіше має місце переведення зобов'язань з іноземної валюти в національну валюту. Застосовується в разі зростання боргового навантаження на боржника через девальвацію національної валюти та відсутності в нього стабільних і достатніх надходжень в іноземній валюті для обслуговування боргу.

- Надання нового фінансування для підтримки відновлення фінансового стану боржника – інструмент, що поєднується з іншими інструментами та використовується тільки у виняткових випадках. Банк має право надавати боржнику нове кредитування/фінансування протягом угоди про реструктуризацію, що може вимагати надання додаткового забезпечення. У разі проведення реструктуризації за участю інших кредиторів для уникнення додаткового ризику банк має право передбачити в договорі відповідні умови. Цей інструмент застосовується до кредитів, наданих боржникам – юридичним особам і вимагає проведення ретельної оцінки спроможності обслуговувати борг.

- Консолідація боргів клієнта за різними продуктами не є самостійним інструментом та використовується банком у поєднанні з іншими інструментами реструктуризації. Він застосовує цей інструмент, якщо об'єднання забезпечення й грошових потоків боржника за рахунок оптимізації сприяє зниженню загального кредитного ризику для банку.

- Часткове або повне прощення боргу передбачено НБУ як можливу опцію. Тоді банк втрачає право на стягнення частини або всієї суми заборгованості за кредитом. Застосовується, коли банк погоджується на часткове або повне прощення заборгованості на умовах погашення боржником узгодженої (зниженої) суми заборгованості в конкретні терміни. Банк використовує прощення у випадках, що не призведуть до подальшої хвилі неплатежів за іншими кредитами. Банк визначає умови й порядок застосування інструменту прощення у внутрішньобанківських документах з метою забезпечення належного контролю за згаданими випадками.

Як бачимо, підходи до реструктуризації кредитів визначені доволі детально у Положенні № 97, але без уточнення для пандемії. Постає питання про те, наскільки доцільно, що до проблемних позик, котрі підлягають реструктуризації, НБУ зараховує ті, які добре, без затримок обслуговувалися боржниками до 1 березня 2020 р.

У проведенні реструктуризації НБУ закликав банки припустити, що платоспроможність клієнтів, котрі перебувають у доволі скрутному фінансовому становищі, буде відновлено не раніше як у III кв. 2020 р. Однак банки підходили до ситуації з боржником індивідуально, продовжували реструктуризацію кредитів. Вочевидь, за локдауну [20] та припинення роботи бізнесу на початку 2021 р. українським банкам довелося повернутися до запровадження кре-

дитних канікул, тобто реструктуризації для окремих боржників (НБУ). Важливо підкреслити, що *НБУ надав саме рекомендації, а не суворі вказівки*.

У березні 2020 р. НБУ постановою “Про особливості застосування вимог Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями у зв’язку із запровадженням обмежувальних заходів” [21] послабив вимоги до оцінки кредитного ризику й визнання необхідних резервів у частині використання Кредитного реєстру щодо інформації про дефолти позичальника, граничних показників фінансової стійкості боржника, періодичної переоцінки застави за кредитами на період карантину. Банк отримав дозвіл не визнавати кредит 10-го класу ризику за реструктуризацією, якщо вона була необхідна, по-перше, через фінансові труднощі боржника внаслідок запровадження карантину й обмежень у зв’язку з поширенням коронавірусної хвороби; по-друге, банк довів доцільність здійснення довгострокової реструктуризації боргу, ґрунтуючись на оцінці спроможності боржника подолати фінансові труднощі в часовому горизонті, визначеному її умовами; по-третє, зміни, пов’язані з реструктуризацією боргу, не призводять до зменшення суми чистої теперішньої вартості очікуваних грошових потоків за активом більше ніж на 10 % порівняно із сумою згідно з умовами договору, що діяли на дату набрання чинності цією постановою. Також у липні 2020 р. термін проведення реструктуризації було продовжено до 30 вересня 2020 р., а реструктуризація могла бути здійснена у період з 1 жовтня до 30 листопада 2020 р. [22–26].

У випадках, коли умови позики було переглянуто або модифіковано, але не відбувалося припинення визнання, банки проводили повторну оцінку того, чи мало місце значне збільшення кредитного ризику з моменту первісного визнання. Банк також розглядав питання про те, чи слід відносити активи до стадії 3 зменшення корисності. З моменту класифікації інструменту як реструктуризованого він залишався таким протягом як мінімум шість місяців випробувального терміну (в деяких банках – 12 місяців). Аби позику було виключено з категорії реструктуризованих позик, необхідні своєчасність платежів за всіма кредитами.

Українським банкам дозволено не поширювати окремі ознаки дефолту на кредити, які мали бути реструктуризовані:

- до 30 квітня 2021 р. (включно) для боржників – фізичних осіб;
- до 31 травня 2021 р. (включно) – для боржників – юридичних осіб.

На всі кредити, реструктуризовані до кінця вересня 2020 р., не поширювалися ознаки дефолту. Це означає, що такі реструктуризації не вимагали створення додаткових резервів, а отже, прибутки не скорочувалися і тому не знижувалася капіталізація банків. Таким чином, якщо конкретний позичальник банку мав кредити в інших банках, за якими визнаний дефолт і про це записано у Кредитному реєстрі, то, отримавши таку інформацію, банк міг (але не був зобов’язаний) знизити клас позичальника.

Реструктуризація має, з одного боку, пом’якшити вплив кризи на фінансовий стан позичальників, а з другого – не створювати ризиків втрати бан-

ками капіталу. Вона не повинна погіршувати умови для позичальника та спричиняти підвищення ефективної процентної ставки. Позитивно, що банкам було заборонено встановлювати комісії за реструктуризацію.

Реструктуризацію рекомендувалося проводити дистанційно. Це дало змогу вирішити проблему відвідування філії банку клієнтом для оформлення угоди. З метою її проведення позичальники – юридичні особи мали надати підтвердження фактів зниження доходів чи зупинення роботи. Банки застосовували до середнього та великого бізнесу індивідуальний підхід під час реструктуризації з урахуванням звітності та перспектив відновлення, до фізичних осіб – оцінку на портфельній основі (крім іпотечних та автокредитів).

Банкам було дозволено: не погіршувати клас позичальника, якщо отримано інформацію про прострочення боргу з Кредитного реєстру – цей дозвіл діяв до 29 квітня 2021 р.; не проводити переоцінку й перевірку стану заставного майна – до 30 березня 2021 р.; не враховувати під час оцінки боржників-бюджетних установ виконання показників бюджету за 2020 та 2021 рр. – до 4 січня 2023 р.

Банки спростили підходи до моніторингу застави, оскільки було обмежено можливості направляти своїх представників для відвідування клієнта. В одних випадках кредитор вимагав від боржника лише фото з геолокацією і фіксацією дати зйомки. В інших випадках банки знизили частоту відвідувань або взагалі відмовились від візитів на період карантину для невеликих сум боргу. Пандемія також ускладнила переоцінку застави через тимчасове завмирання ринку.

У частині реструктуризації заборгованості виробників зеленої електроенергії банкам було дозволено не застосовувати окремі ознаки дефолту, якщо реструктуризацію проведено до 30 квітня 2021 р.

Національний банк забезпечив комунікацію з банками, роз'яснюючи сутність і варіанти реструктуризації. Зокрема, заступник Голови НБУ К. В. Рожкова зазначала на нараді з банкірами у березні 2020 р.: “приклади реструктуризацій та застосування пільгового режиму є в наших нормативно-правових актах, зокрема у постанові № 97. Підхід може бути індивідуальним у випадку з корпоративними позичальниками та стандартним у випадку з роздрібними. Особливим має бути підхід і до тих галузей, які через карантин повністю втрачають доходи і сьогодні не працюють, та до населення, яке в результаті карантинних заходів та призупинення роботи окремих компаній тимчасово не працює” [27]. На наш погляд, регулятор мав надати більш практичні настанови або тлумачення у публічному варіанті.

Першими запропонували реструктуризацію кредитів держбанки (ПриватБанк, Ощадбанк) та приватні банки Райффайзен Банк Аваль, Кредобанк і ПУМБ. Період відстрочення боргу становив у середньому три місяці. Потім до них долучились ще 25 банків.

Для реструктуризації кредитів бізнес-клієнтам банк мусив отримати підтвердження фактів тимчасового зниження доходів, на підставі фінансової звітності підприємства. На відміну від зарубіжних країн, регулятор в Україні не визначав порога прийнятності для зниження доходів.

Абсолютна більшість українських банків не розкривають публічно умови реструктуризації для бізнесу та домогосподарств, а інформують лише про її загальну суму, що ускладнює статистичний аналіз. НБУ не публікує статистики реструктуризації за зазначеними формами. *Брак інформації в цілому по системі та розрізі банків істотно ускладнює аналіз ефективності заходів та впевненість зацікавлених сторін у релевантній звітності.* Водночас НБУ проаналізував публічні пропозиції на вебсайтах банків щодо реструктуризації та оприлюднив результати дослідження [28]: кредитні канікули повністю або частково запровадили 30 банків, тобто більшість із тих, які активно працювали з населенням; цю опцію впровадили і більшість банків, що активно кредитували населення або малий бізнес; банки, котрі працювали виключно з великим бізнесом в індивідуальному порядку опрацьовували питання кредитних канікул із клієнтами.

Таке повідомлення видається вкрай обмеженим прикладом розкриття інформації з боку регулятора і не може, на нашу думку, свідчити про високий рівень аналітики в центральному банку: по-перше, не звернуто увагу на формах, масштабах та результатах реструктуризації; по-друге, регулятор закликаний проводити ретельний моніторинг банків на основі не задекларованих пропозицій клієнтам, що зацікавлені сторони можуть знайти без допомоги регулятора, а фактичної звітності.

Автори провели аналіз річної звітності та новин провідних українських банків, що стосувалися реструктуризації кредитів унаслідок COVID-19. Варто зазначити, як саме ці банки розкривали інформацію і доводили її до клієнтів. Найвищий рівень прозорості продемонстрував Укргазбанк, що в річній звітності [10] доволі детально розкриває кількість і суми реструктуризації, а також розподіл цих кредитів за стадіями зменшення корисності. У табл. 1 наведено кількість та балансову вартість кредитів клієнтам і фінансової оренди станом на 31 грудня 2020 р., щодо яких діють спеціальні програми банку, пов'язані з реструктуризацією умов кредитних договорів, спричинених наслідками пандемії COVID-19. Як показує таблиця, основну

Таблиця 1. Кредити і лізинг за програмами Укргазбанку, пов'язаними з наслідками пандемії

Показник	Рік	Великі компанії	Малий і середній бізнес	Фізичні особи	Усього	У т. ч. на стадії 3, млн грн
Кількість кредитів і лізингу, од.	2020	58	3577	46 067	46 502	–
	2021	59	236	57 445	57 740	–
Сума кредитів і лізингу, млн грн	2020'	6 499,4	1 383,51	833,0	8 715,96	1 253,6
	2021	5 669,5	816,5	884,3	3 730,4	1 797,5
Частка загального кредитного портфеля, %	2020	12	3	2	16	–
	2021	9	1	1	13	–

Розраховано та складено за: [10].

роботу з реструктуризації було проведено за кредитами великим корпораціям і домогосподарствам. Вплив на загальну якість кредитного портфеля під час пандемії для цього банку можна оцінити як суттєвий. У 2021 р. ефект пандемії був істотно нижчим за всіма сегментами клієнтури.

Ощадбанк у рамках підтримки позичальників задля подолання негативних наслідків, пов'язаних з COVID-19, протягом 2020 р. проводив реструктуризації заборгованостей шляхом [29]: зміни графіків погашення кредитів із перенесенням строків на інші періоди (у повному або частковому обсязі); подовження кінцевої дати погашення кредиту й застосування нового графіка погашення, який відповідав би спроможності позичальника генерувати грошовий потік; зміни умов погашення простроченої заборгованості за основною сумою боргу через рівномірний розподіл основної суми боргу на весь строк кредитування; перенесення строків погашення процентів за кредитами; зниження процентної ставки (як на постійній, так і на тимчасовій основі). Крім того, банк надавав тимчасові дозволи (waivers) на виконання ковенантів, порушення яких відбулося чи могло відбутись через вплив пандемії та карантинних заходів або на тимчасове пом'якшення/перегляд ковенантів і умов кредитування. Зокрема, за кредитами банківськими платіжними картками було тимчасово скасовано сплату клієнтами обов'язкового/мінімального платежу в розмірі 5 % суми використаного кредиту.

Таскомбанк запропонував фізичним особам за кредитами готівкою та беззаставними кредитами тимчасове відтермінування платежів за тілом кредиту на період кредитних канікул – до трьох місяців. Після закінчення кредитних канікул платіж мав бути збільшений на суми відтермінованих платежів за тілом кредиту. Банк не змінював кінцевого строку погашення боргу. Таскомбанк оцінив вплив COVID-19 на суму збільшення очікуваних кредитних збитків у розмірі 141 685 тис. грн [1]. У табл. 2 наведено вплив COVID-19 на очікувані кредитні збитки у розрізі типів кредитів.

Таблиця 2. Вплив COVID-19 на очікувані кредитні збитки у портфелі Таскомбанку, тис. грн

Показники	Очікувані збитки до зміни макромоделей	Вплив COVID-19	Очікувані збитки з урахуванням змін макромоделей	Ефект впливу як частка суми очікуваних збитків, %
Кредити юридичним особам	278 396	131 640	410 037	32
Іпотечні кредити фізичним особам	23 492	103	23 595	0
Інші кредити фізичним особам	194 975	9 941	204 917	5
Усього	496 863	141 684	638 549	37

Джерело: [30].

Карантинні обмеження та їхній негативний вплив на економіку країни також негативно позначились на результатах діяльності Таскомбанку за підсумками 2020 р., у т. ч. на суттєве зростання витрат на формування резервів. Зростання їхніх обсягів пов'язане з погіршенням фінансового стану позичальників – юридичних та фізичних осіб як наслідок карантинних обмежень, викликаних пандемією COVID-19. Банк докладав істотних зусиль до оздоровлення кредитного портфеля шляхом реструктуризацій кредитів, надання кредитних канікул, зниження процентних ставок та ін. Починаючи з березня 2020 р., з метою подолання наслідків пандемії COVID-19, позичальникам корпоративного сегмента було запропоновано стандартизовані програми реструктуризації (напряму мікробізнесу) та індивідуальні (для корпоративних клієнтів). *Обсяг реструктуризованих кредитів становив 2,83 млрд грн, або 24 % корпоративного кредитного портфеля.* При цьому по корпоративному бізнесу обсяг реструктуризованих кредитів дорівнював 2,78 млрд грн, мікробізнесу – 55,1 млн грн. З них за реструктуризованими кредитами в сумі 6,99 млн грн на 31 грудня 2020 р. визнано дефолт (усі позичальники належали до напряму мікробізнесу). Резерв за реструктуризованими кредитами становив 127 млн грн (4 %). Галузева концентрація за такими кредитами мала вигляд: операції з нерухомістю – 31 %, переробна промисловість – 24, діяльність готелів та ресторанів – 12, сільське господарство – 12, оптова та роздрібна торгівля – 9, інші галузі – 13 %. Переважно надавалися короткострокові реструктуризації зі зміною графіка погашення основного боргу, без перенесення строків погашення процентів. За реструктуризованими кредитами обслуговування боргу позичальників корпоративного сегмента здійснювалося без прострочень у понад 30 днів. У березні – червні 2020 р. з метою подолання наслідків пандемії COVID-19 роздрібним позичальникам банк надав можливість скористатися кредитними канікулами щодо оплати основної суми боргу строком на три місяці, що допомогло клієнтам подолати їхні тимчасові фінансові труднощі у зв'язку з упровадженням карантину. Восени 2020 р. реалізовано довгострокові стандартизовані програми реструктуризації для бланкових кредитів, які передбачали рефінансування кредитної заборгованості з встановленням нового графіка погашення зі зручним для позичальника розміром щомісячного платежу, у т. ч. наданням пільгового періоду щодо необхідності сплати основної суми боргу за кредитом у перші шість місяців. Водночас, за зверненнями боржників, проводилося врегулювання заборгованості і за забезпеченими кредитами. У цілому 60–75 % позичальників після проведених заходів щодо реструктуризації обслуговують кредити за графіком. У рамках стандартизованих програм у II півріччі 2020 р. реструктуризовано 1,5 % карткового портфеля (8,34 млн грн) та 5,7% (6,37 млн грн) портфеля готівкових кредитів роздрібного бізнесу.

Укрексімбанк застосував за карантинних обмежень реструктуризацію заборгованості, а саме: перенесення строку сплати платежів основної суми заборгованості та/або суми нарахованих процентів. Банк використовував

інструменти короткострокової реструктуризації на умовах, що не призводили до суттєвої модифікації активів. У 2021 р. банк визнав у річному звіті [31], що його позичальники пристосувалися до карантинних обмежень і оптимізували операційну діяльність. Підприємства, котрі скористалися можливістю кредитних канікул у 2020 р., у піковий період обмежень, відновили роботу у 2021 р., а в окремих галузях показники операцій навіть перевищили докризовий рівень 2019 р. У 2021 р. Укрексімбанк не визнавав дефолту за такими позичальниками та не збільшував відрахування в резерви під збитки через COVID-19.

Укрексімбанк у контексті пандемії COVID-19 [32]:

- актуалізував модель впливу макроекономічних показників на ймовірність дефолту боржників з урахуванням оновленої прогнозної інформації щодо їхніх значень на наступні три роки (згідно з прогнозами НБУ та Світового банку), а також фактичні внутрішні рейтингові класи та статистичні дані щодо основних макроекономічних показників України. Переглянуті оцінки, котрі ґрунтувалися на інформації, доступній банку станом на 1 січня 2021 р., він відобразив у оцінці очікуваних збитків за активами, що призвело до збільшення витрат за очікуваними кредитними збитками на 411 млн грн;
- сформував перелік галузей, що найбільше постраждали внаслідок обмежень та економічного спаду, викликаних COVID-19 (авіаперевезення й аеропорти; транспорт; туристичні послуги; комерційна нерухомість; сфера послуг: заклади харчування й розважальні заклади; готельний бізнес; торгівля автомобілями; будівельна галузь), і за боржниками, віднесеними до таких галузей, було проведено позачерговий перегляд внутрішнього рейтингу та перерахунок імовірності дефолту. Такі переглянуті оцінки спричинили збільшення витрат за очікуваними кредитними збитками на 17 млн грн.
- за індивідуально знеціненими активами переглянув очікування грошових потоків відповідно до поточної ситуації з кожним окремим боржником, прогнозів щодо його подальшої діяльності та планів банку стосовно роботи з ним. Одночасно, оскільки COVID-19 був не єдиним фактором, що вплинув на такий перегляд, окремо вплив у загальній сумі збільшення витрат за очікуваними кредитними збитками за відповідними клієнтами не розкривався;
- індивідуально розглядав кожне звернення щодо реструктуризації заборгованості, пов'язаної із COVID-19, і за результатами такого розгляду як приймалось рішення щодо згоди на реструктуризацію, так і здійснювалися перегляд класифікації (віднесення до відповідного етапу) й уточнення оцінки очікуваних кредитних збитків. Це призвело до збільшення витрат за очікуваними кредитними збитками на 189 млн грн.

ПриватБанк у 2020 р. у зв'язку з впливом пандемії COVID-19 переглянув підходи до оцінювання та класифікації активів, а також оцінку можливих кредитних збитків і розмір необхідних резервів [33]. Протягом 2020 р. банк,

відповідно до рекомендацій НБУ, запропонував позичальникам, що потрапили під вплив карантинних обмежень, різні опції реструктуризації заборгованості (у т. ч. кредитні канікули). Такі позичальники, з огляду на наявність ознак підвищеного ризику, були класифіковані з метою оцінки резервів під очікувані кредитні збитки з оцінкою кредитних збитків в межах строку дії кредиту (активи зі значним погіршенням якості, але без ознак дефолту). Оцінка якості вказаних активів проводилася банком щомісяця з метою коригування за необхідності величини резервів. Протягом IV кв. 2020 р. портфель активів, класифікованих з оцінкою кредитних збитків у межах строку дії кредиту, помітно скоротився завдяки відновленню якості кредитів.

У 2020 р. оцінку кредитних збитків та, відповідно, розмір резервів було переглянуто з урахуванням більш консервативних макропрогнозів, а саме: ймовірність реалізації песимістичного сценарію було підвищено з 25 % станом на 31 грудня 2019 р. до 40 % станом на 31 грудня 2020 р.; переглянуті під впливом пандемії COVID-19 прогнози макропоказників було використано в моделях PD та LGD. Зазначені заходи призвели до збільшення розміру резерву під очікувані кредитні збитки на 1250 млн грн. Прогнози макропоказників для прогнозування PD та LGD переглядалися щокварталу з метою адекватної оцінки величини потенційних кредитних збитків. ПриватБанк не розкрив інформації про суми сформованих резервів за цими кредитами. Вже у річному звіті за 2021 р. [34] банк вказав, що фінансовий результат збільшився за рахунок менших сум резервів за кредитними ризиками після формування підвищених резервів, пов'язаних із COVID-19, у 2020 р.

УкрСиббанк скасував на період із 1 березня по 30 квітня 2020 р. нарахування штрафів, пені та комісій за виникнення простроченої заборгованості для клієнтів, але рекомендував своїм клієнтам продовжувати сплачувати платежі за кредитом і не відтерміновувати фінансове навантаження на закінчення карантину.

ПУМБ із 6 квітня 2020 р. запровадив кредитні канікули для клієнтів – фізичних осіб за споживчими позиками або кредитами готівкою від банку. Кредитні канікули не передбачали підвищення реальної процентної ставки та сплати комісії за їх надання. Такий кредит вважався прийнятним для перегляду, якщо належно обслуговувався позичальником до 1 березня 2020 р. Кредитні канікули поширювалися на кредити, для яких залишок терміну за договором становив чотири і більше місяців. Термін дії канікул дорівнював трьом місяцям з моменту погодження заявки: зменшені платежі клієнти мали сплачувати в наступних три платіжні періоди. Обов'язкові платежі згідно з чинним графіком, які зазвичай складаються з тіла кредиту та нарахованих відсотків, у межах дії кредитних канікул містили лише проценти за кредитом. Платежі за тілом кредиту, які протягом кредитних канікул тимчасово не нараховувалися, потрібно було сплатити пізніше. Ці платежі рівномірно розподілялися на кількість місяців, що залишилися до повного погашення кредиту за умовами кредитного договору. Протягом

2020 р. ПУМБ провів короткострокові реструктуризації кредитів клієнтам, котрі постраждали від локдауну. Також банк адаптував політику кредитування з урахуванням нових ризиків, але сам ризик оцінив як помірний.

Креді Агріколь Банк запровадив заходи для підтримки клієнтів, на чію діяльність вплинув COVID-19: здійснив реструктуризацію та пролонгацію кредитів, скасував пеню і штрафні санкції за прострочену заборгованість. Однак банк не розкрив статистики реструктуризації.

Банк “Південний” запропонував фізичним особам реструктуризувати заборгованість за споживчими кредитами, що підлягала погашенню з 1 березня 2020 р. до закінчення строку дії карантину. Банк передбачив кілька варіантів реструктуризації, не розкриваючи публічно інформацію про обсяги та якість кредитів: зміна графіка погашення боргу або зменшення розміру платежу до кінця року; відстрочення погашення боргу (у т. ч. основного боргу та/або процентів та/або комісій) до 30 червня 2020 р. з подальшим погашенням заборгованості до кінця року; подовження терміну дії кредитного договору до кінця року; зниження процентної ставки протягом карантину.

Ідея Банк пропонував кредитні канікули для держателів кредитних карток на період карантину. Можливість їх оформити мали клієнти – держателі кредитних карток та клієнти банку, які мали готівкові кредити. Кредитні канікули можна було оформити на період із 1 березня до 30 квітня.

ОТП-банк проаналізував кредити юридичним особам та поділив їх на чотири групи: кредити клієнтам із повним, суттєвим, середнім та незначним впливом COVID-19. Однак банк не розкрив статистичну інформацію в річній звітності.

Прокредит Банк на початку пандемії забезпечував пряму підтримку постраждалих клієнтів та негайно оцінював потенційне збільшення ризику за сегментами портфеля. У 2021 р. оцінку впливу COVID-19 було інтегровано в моніторинг кредитів. Банк застосував жорсткіші вимоги в оцінці, особливо позичальників, котрі вели бізнес, що найбільш постраждав від карантину. Аналізувалися сам сектор, де працював клієнт, його ліквідність і прибутковість, а за результатами моніторингу переглядалися клас ризику й резерви. Коли банк пропонував клієнтам мораторій на погашення кредитів, введення якого дозволялося до березня 2021 р., то був тимчасовий захід для вирішення проблем із ліквідністю. Частка портфеля під мораторієм була нижчою від 1 % на кінець 2020 р. і близько 0 % на кінець 2021 р. Банк, що належить німецькій фінансовій групі, керувався не вимогами НБУ, а стандартами ЕВА, згідно з якими використання мораторію на погашення боргу само по собі не призводить до віднесення кредиту до вищого класу ризику. Після закінчення дії мораторію банк також проводив реструктуризацію, якщо вимагала конкретна ситуація з позичальником. Переважно це траплялося у першій половині року, а вже до кінця 2020 р. портфель реструктуризованих кредитів постійно скорочувався. Тому керівництво банку мало підстави оцінювати вплив пандемії на кредитний портфель як низький [9].

Кредобанк не відзначив істотного погіршення якості кредитного портфеля у 2020 та 2021 рр. у зв'язку з карантинними заходами, разом із тим розуміючи, що на поточний момент немає можливості повною мірою з'ясувати наслідки впливу ситуації з COVID-19 на майбутню платоспроможність і кредитну активність клієнтів.

Альтбанк розробив кілька сценаріїв для кредитного ризику, котрим властиве швидке зниження макроекономічних показників, спричинене безпрецедентним штучним “вимкненням” економічних процесів у результаті неодноразових карантинних заходів [8]: динамічний сценарій із найбільшою ймовірністю реалізації зберігав динамічність, що в кризових умовах характеризувала найвищі темпи відновлення; помірний сценарій відповідав повільнішій траєкторії відновлення, що характерно для триваліших карантинних обмежень. стагнаційний сценарій описував очікування щодо переходу економіки України після зняття обмежень в стагнаційний режим, викликаний суто внутрішніми чинниками. У цьому контексті стагнаційний сценарій відображав прогноз Світового банку щодо пріоритетності державних витрат в обмеженому фіскальному просторі України, що склався ще в докризовий період, та значний борговий тиск 2020–2022 рр. (близько 6 % ВВП на рік). Кризовий сценарій характеризував ситуацію, за якої економіка України не зможе повністю відновитися після кризи та продовжить повільний спад до 2025 р. з наступною стагнацією.

Райффайзен Банк розкрив підхід до оцінки ризиків детальніше [35]. Банк використовує кількісні критерії як основний показник суттєвого збільшення кредитного ризику для всіх матеріальних портфелів та додатково якісні критерії, такі як прострочення оплати протягом 30 днів або проведення реструктуризації внаслідок фінансових труднощів щодо певної заборгованості в ролі допоміжних критеріїв. Для присвоєння стадії на підставі кількісних критеріїв банк порівнює криву ймовірності настання дефолту протягом усього строку дії інструменту станом на звітну дату з прогнозною кривою ймовірності настання дефолту впродовж усього строку дії інструменту станом на дату первісного визнання. Беручи до уваги відмінності між продуктами роздрібного й нероздрібного бізнесу, методи оцінювання можливого суттєвого збільшення кредитного ризику також дещо відрізняються. Для нероздрібного бізнесу порівняльність кривих імовірностей настання дефолту досягається проведенням аналізу на рівні окремих показників. Істотне зростання кредитного ризику визнається в разі відносного збільшення ймовірності настання дефолту до 250 % або більше. Для довгострокових інструментів поріг у 250 % зменшується з метою врахування ефекту від терміну. Суттєвими вважаються 50 % найбільших погіршень ймовірності настання дефолту протягом усього строку дії інструменту.

Висновки. Реструктуризація кредитів є одним з основних інструментів підтримки позичальників та кредитних установ в умовах системної кризи. Тому в багатьох країнах реструктуризація підтримувалася запровадженням нових схем гарантійного покриття за кошти держави. В Україні нові

гарантійні програми було реалізовано ще до пандемії за кредитами МСП, але вони були обмежені в масштабах та опціях. Це стримувало бажання кредиторів проводити реструктуризацію.

На практиці кредитор може іноді здійснити реструктуризацію лише в разі надання клієнтом додаткової або ліквіднішої застави: наприклад, вимагати заміни незавершеного будівництва готовими об'єктами, або нерухомість замість готової продукції, або збільшення рівня покриття боргу заставою. Це звужує коло прийнятних боржників. Тому в багатьох країнах реструктуризація підтримувалася запровадженням нових схем гарантійного покриття за кошти держави.

Дії НБУ з регулювання питань реструктуризації кредитів, на наш погляд, можна вважати паліативними, оскільки вони не враховують належною мірою загрозу безвідповідальної поведінки як кредиторів, так і боржників. НБУ мав розробити чіткіші критерії класифікації кредитів як реструктурованих, визначення фінансових труднощів позичальника, поступки кредитора, встановити вимоги до звітності про реструктуризацію та її оприлюднення в річній звітності, не поєднувати реструктуризацію бізнесу позичальника з реструктуризацією проблемної заборгованості. Варто зважати на те, що пролонговані кредити можуть згодом виявитися проблемними, а саме після закінчення канікул позичальник не відновить погашення боргу.

НБУ не враховував, що банки з іноземним капіталом (західних країн) керувались інструкціями ЕВА та вказівками материнського банку. Ці настанови були більш змістовними й жорсткими, не дозволяючи банкам вільно тлумачити ті чи інші аспекти реструктуризації кредитів. Національний банк, як видається, мусив розробити єдині вимоги до банків щодо розкриття інформації у звітності про реструктуровані кредити у зв'язку з COVID-19 (або іншими форс-мажорними обставинами, такими як воєнний стан), а саме: сума боргу; ознаки фінансових труднощів на момент перегляду угоди; сектор економіки (вид діяльності позичальника); місцезнаходження (ведення бізнесу, а не реєстрації); нова або повторна реструктуризація; класифікація за стадіями зменшення корисності, рівнем прострочення і розміром резервів у розрізі працюючих і непрацюючих реструктурованих кредитів; період пролонгації; інші поступки кредитора; зменшення суми боргу реструктурованих кредитів за рахунок погашення, списання або переведення в категорію працюючих (рекласифікація).

На сьогодні на вплив пандемії накладений ефект воєнного конфлікту (офіційно не визнаної війни).

Загальний вплив залежить від масштабів COVID-19 та експозиції банків до секторів економіки, які є найуразливішими до наслідків. Українським банкам "пощастило" в тому, що пандемія завдала найбільших втрат по секторах економіки, котрі вони обмежено кредитували або ці сектори незначні у створенні додаткової вартості (туризм, заклади харчування, розваги, авіаперевезення, освіта). Загалом або для більшості банків пандемія спричинила матеріалізацію помірною ризику (в діапазоні 1–5 % кредитного портфеля).

Українська та передова міжнародна практика щодо реструктуризації кредитів схожі в плані погодження регуляторів продовжувати класифікацію таких кредитів як працюючих. Однак варто встановити вимогу стосовно обмеження повторної реструктуризації для тих самих боржників, а саме в такому разі визнавати кредит як проблемний з погіршенням класу ризику і переведенням у другу стадію.

Період “релаксації” для банків щодо формування резервів після завершення пандемії, на нашу думку, має бути використаний для аналізу ситуації, внесення змін до кредитних політик та планів заходів на випадок надзвичайних ситуацій у разі доцільності. Зі свого боку НБУ покликаний узагальнити результати проведеної банками роботи з реструктуризації кредитів (організація діяльності, скарги клієнтів, достовірність звітності, антикризові заходи позичальників, відновлення погашення після завершення канікул і активної фази пандемії) і надати конкретні рекомендації.

Банки повинні конструктивно працювати з постраждалими позичальниками; а органи нагляду – заохочувати зважену реструктуризацію кредитів, де це необхідно, для секторів або компаній, котрі істотно постраждали від кризи. Рішення про реструктуризацію завжди приймає банк, але регулятор у виняткових обставинах, якими є пандемія коронавірусу, має право вимагати від банків шукати можливості для реструктуризації кредитів фінансово життєздатним клієнтам. Доцільно, аби позичальники, у котрих було дуже мало шансів повернути гроші кредиторам до кризи COVID-19, не отримували надмірної вигоди від тривалих відстрочень погашення. Регулятор повинен визначити граничний період мораторію (кредитних канікул), який можуть застосовувати банки, у шість або дев'ять місяців (у настановах ЕВА йдеться саме про дев'ять місяців). Схему реструктуризації слід розробити таким чином, аби позичальники, які стикнулися з тимчасовими труднощами, змогли відновлювати погашення кредиту після закінчення дії мораторію.

Банки та наглядові органи повинні продовжувати моніторинг кредитних портфелів на наявність ознак проблем поки не мине достатньо тривалий період погашення боргу за узгодженим графіком. Існує небезпека заниження резервів під кредитні ризики банками та іншими кредиторами, тому регулятор, на наш погляд, повинен надати чіткі настанови як кредитним організаціям, так і їх аудиторам. Поточні обставини є складними для оцінки очікуваних збитків та накладають високу відповідальність на аудиторів банків щодо достовірності звітності й оцінки реального стану.

Список використаних джерел

1. Приказюк Н. В., Загороднюк Ю. В. Сучасні підходи до управління проблемними кредитами в банках. *Причорноморські економічні студії*. 2022. Вип. 73. С. 103–109. URL: <https://doi.org/10.32843/bses.73-16>.

2. Крухмаль О. В., Павленко Л. Д., Тарасенко Я. Ю. Проблемні кредити: сутність та причини виникнення в сучасних умовах. *Modern Economics*. 2021. № 27. С. 61–69. URL: [https://doi.org/10.31521/modecon.V27\(2021\)-08](https://doi.org/10.31521/modecon.V27(2021)-08).

3. Рибак О. М., Пуськов Д. О. Реструктуризація проблемних кредитів банків в умовах кризових явищ. *Інноваційна економіка*. 2020. № 3-4. С. 65–70. URL: <https://doi.org/10.37332/2309-1533.2020.3-4.9>.
4. Про затвердження Положення про організацію процесу управління проблемними активами в банках України : постанова Правління Національного банку України від 18.07.2019 № 97 (із змінами). URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/379086__673353.
5. Про фінансову реструктуризацію : Закон України від 14.06.2016 № 1414-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1414-19#Text>.
6. Мільютин А. Стягнути не можна реструктуризувати: куди ставлять кому держбанки, які намагаються вирішити проблему “поганих” кредитів / *НАБУ*. 2023. URL: <https://nabu.ua/ua/arsen-milyutin.html>.
7. Шкляр С. Фінансова реструктуризація в умовах війни – інструмент відновлення бізнесу. *Економічна правда*. 2023. 23 трав. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2023/05/23/700421/>.
8. Річний фінансовий звіт за 2020 рік / Альтбанк. URL: <https://www.altbank.ua/storage/app/uploads/public/608/7fd/d16/6087fdd166ded465272435.pdf>.
9. Річна фінансова звітність за 2021 рік / АТ Прокредит Банк. URL: <https://www.procreditbank.com.ua/about/otchetnost/annual-reports/>.
10. Звіт керівництва (звіт про управління). Фінансова звітність : за рік, що закінчився 31 грудня 2020 року, зі звітом незалежного аудитора / АТ Укргазбанк. URL: <https://www.ukrgasbank.com/upload/20%20UGB%20-%20UKR%20IFRS%20financial%20statements.pdf>.
11. Guidelines on legislative and non-legislative moratoria on loan payments applied in the light of the COVID-19 crisis / EBA. 2020. URL: <https://www.eba.europa.eu/regulation-and-policy/credit-risk/guidelines-legislative-and-non-legislative-moratoria-loan-repayments-applied-light-covid-19-crisis>.
12. Interagency Statement on Loan Modifications and Reporting for Financial Institutions Working with Customers Affected by the Coronavirus (Revised) / Board of Governors of the Federal Reserve System. 2020. April 7. URL: <https://ncua.gov/files/press-releases-news/interagency-statement-tdr-policy-revised.pdf>.
13. Coronavirus Aid, Relief, and Economic Security Act, Pub. L. No. 116-136, 134 Stat. 281. 2020. March 27. URL: <https://www.congress.gov/116/plaws/publ136/PLAW-116publ136.pdf>.
14. Dyer G. COVID-19-related loan restructuring by creditors. 2021. January 21. URL: <https://www.grantthornton.com/insights/articles/audit/2020/snapshot/march/covid-19-related-loan-restructuring-by-creditors>.
15. Working with Borrowers Affected by the COVID-19 Pandemic. 20-CU-13 / National Credit Unit Administration. 2020. April. URL: <https://ncua.gov/regulation-supervision/letters-credit-unions-other-guidance/working-borrowers-affected-covid-19-pandemic>.
16. COVID-19 government initiatives & support in Asia. A regional snapshot gathered from DFDL's COVID-19 resource hub / DFDL. 2020. December. URL: <https://www.dfdl.com/wp-content/uploads/2020/12/DFDL-COVID-19-Government-Initiatives-Support-in-Asia-Dec-2020.pdf>.
17. Cambodia: New Directive on Loan Restructuring During the COVID-19 Epidemic. 2020. April 2. URL: <https://www.tilleke.com/insights/cambodia-new-directive-loan-restructuring-during-covid-19-epidemic/>.
18. Keeping you informed: recent announcements by the Royal Government / EuroCham Cambodia. 2020. March 30. URL: <https://www.eurocham-cambodia.org/post/710/>.
19. Restructuring of loan as per RBI circular under resolution framework-2.00 / Reserve Bank of India. 2020. URL: https://www.newindianbank.in/pdf_new/useful_infos/arffor-COVID19.pdf.

20. Про запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2 : постанова Кабінету Міністрів України від 11.03.2020 № 211. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/KP200211>.

21. Про особливості застосування вимог Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями у зв'язку із запровадженням обмежувальних заходів : постанова Правління Національного банку України від 26.03.2020 № 39. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0039500-20#Text>.

22. Про особливості застосування вимог окремих нормативно-правових актів і внесення змін до деяких нормативно-правових актів Національного банку України у зв'язку з установленням карантину та запровадженням обмежувальних заходів : постанова Правління Національного банку України від 03.04.2020 № 46. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0046500-20#Text>.

23. Про внесення змін до постанови Правління Національного банку України від 26 березня 2020 року № 39 : постанова Правління Національного банку України від 24.07.2020 № 105. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0105500-20#Text>.

24. Про внесення змін до постанови Правління Національного банку України від 03 квітня 2020 року № 46 : постанова Правління Національного банку України від 02.09.2020 № 128. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0128500-20#Text>.

25. Про внесення змін до постанови Правління Національного банку України від 03 квітня 2020 року № 46 : постанова Правління Національного банку України від 19.11.2020 № 147. URL: https://bank.gov.ua/ua/legislation/Resolution_19112020_147.

26. Про внесення змін до постанови Правління Національного банку України від 03 квітня 2020 року № 46 : постанова Правління Національного банку України від 30.11.2020 № 152. URL: https://bank.gov.ua/ua/legislation/Resolution_30112020_152.

27. Національний банк обговорив з топ-менеджерами найбільших українських банків роботу фінсектору в умовах карантину / Національний банк України. 2020. 18 берез. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/natsionalniy-bank-obgovoriv-z-top-menedjerami-naybilshih-ukrayinskih-bankiv-robotu-finsektoru-v-umovah-karantinu>.

28. Національний банк України. Інформаційне повідомлення. *Facebook*. 2020. 22 квіт. URL: https://www.facebook.com/NationalBankOfUkraine/posts/2554440168103473?ref=embed_post.

29. Консолідований звіт про управління. Консолідована фінансова звітність разом зі звітом незалежного аудитора за рік, що закінчився 31 грудня 2021 року / АТ Ощадбанк. URL: <https://www.oschadbank.ua/finansova-zvitnist>.

30. Звіт про управління : фінансова звітність за рік, який закінчився 31 грудня 2020 року / АТ ТАСКОМБАНК. URL: https://tascombank.ua/files/A1.1.1_IFRS_FS_TCB_2020_encrypt.pdf.

31. Звіт керівництва за рік, що закінчився 31 грудня 2021 року / АТ Укрексімбанк. URL: <https://www.eximb.com/assets/files/download/a1-1-3-consolidated-fs-exim-2021-encrypt.pdf>.

32. Консолідований звіт керівництва (консолідований звіт про управління) : консолідована фінансова звітність за рік, що закінчився 31 грудня 2020 року / АТ Укрексімбанк. URL: <https://www.eximb.com/assets/files/download/a1-1-3-consolidated-fs-exim-2020-encrypt.pdf>.

33. Річний звіт 31 грудня 2020 року / АТ КБ ПриватБанк. URL: https://static.privatbank.ua/files/PB_SepUkr_2021.03.15_Zvit_Last_n.pdf?_gl=1*1w3bml8*_ga*MTQ2MTE5MDUzMS4xNjgxODUzODg3*_ga_C7N2L9YQC9*MTY4OTA5MTA2MS4zLjEuMTY4OTA5MTA2OC41My4wLjA.

34. Річний звіт 31 грудня 2021 року / АТ КБ ПриватБанк. URL: https://static.privatbank.ua/files/doc1_09092022.pdf?_gl=1*mvposx*_ga*MTQ2MTE5MDUzMS4xNjgxODUzODg3*_ga_C7N2L9YQC9*MTY4OTA5MTA2MS4zLjEuMTY4OTA5MTA2OC41My4wLjA.

ODUzODg3*_ga_C7N2L9YCQ9*MTY4OTA5MTA2MS4zLjEuMTY4OTA5MTA5OS4yMi4wLjA.

35. Звіт керівництва : консолідована фінансова звітність за рік, що закінчився 31 грудня 2020 року / Райффайзен Банк Аваль. URL: <https://raiffeisen.ua/storage/files/20-rba-conso-ukr-financial-statements-1-1-1-1-1.pdf>.

References

1. Prykaziuk, N., & Zahorodniuk, Yu. (2022). Modern approaches to problem loan management in banks. *Black sea economic studies*, 73, 103–109. DOI: 10.32843/bses.73-16 [in Ukrainian].
2. Krukhmal, O., Pavlenko, L., & Tarasenko, Ya. (2021). Problem Loans: Essence and Causes in Modern Conditions. *Modern Economics*, 27, 61–69. DOI: 10.31521/modecon.V27(2021)-08 [in Ukrainian].
3. Rybak, O. M., & Puskov, D. O. (2020). Restructuring of problem loans of banks in times of crisis. *Innovative Economy*, 3-4, 65–70. DOI: 10.37332/2309-1533.2020.3-4.9 [in Ukrainian].
4. Board of the National Bank of Ukraine. (2019). *On the approval of the Regulation on the organization of the process of managing problem assets in banks of Ukraine* (Resolution No.97, July 18). Retrieved from https://zakononline.com.ua/documents/show/379086___673353 [in Ukrainian].
5. Verkhovna Rada of Ukraine. (2016). *About financial restructuring* (Act No. 1414-VIII, June 14). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1414-19#Text> [in Ukrainian].
6. Muliutin, A. (2023). Recovery cannot be restructured: where are the state banks that are trying to solve the problem of “bad” loans put whom. *NABU*. Retrieved from <https://nabu.ua/ua/arsen-milyutin.html> [in Ukrainian].
7. Shkliar, S. (2023, May 23). Financial restructuring in wartime is a tool for business recovery. *Economic truth*. Retrieved from <https://www.epravda.com.ua/columns/2023/05/23/700421/> [in Ukrainian].
8. Altbank. (n. d.). *Annual financial report for 2020*. Retrieved from <https://www.altbank.ua/storage/app/uploads/public/608/7fd/d16/6087fdd166ded465272435.pdf> [in Ukrainian].
9. JSC Prokredit Bank. (n. d.). *Annual financial statements for 2021*. Retrieved from <https://www.procreditbank.com.ua/about/otchetnost/annual-reports/> [in Ukrainian].
10. JSC Ukgazank. (n. d.). *Management report (management report). Financial statements* (For the year ended December 31, 2020, with an independent auditor's report). Retrieved from <https://www.ukrgasbank.com/upload/20%20UGB%20-%20UKR%20IFRS%20financial%20statements.pdf> [in Ukrainian].
11. EBA. (2020). Guidelines on legislative and non-legislative moratoria on loan payments applied in the light of the COVID-19 crisis. Retrieved from <https://www.eba.europa.eu/regulation-and-policy/credit-risk/guidelines-legislative-and-non-legislative-moratoria-loan-repayments-applied-light-covid-19-crisis>.
12. Board of Governors of the Federal Reserve System. (2020, April 7). *Interagency Statement on Loan Modifications and Reporting for Financial Institutions Working with Customers Affected by the Coronavirus (Revised)*. Retrieved from <https://ncua.gov/files/press-releases-news/interagency-statement-tdr-policy-revised.pdf>.
13. Coronavirus Aid, Relief, and Economic Security Act, Pub. L. No. 116-136, 134 Stat. 281. (2020, March 27). Retrieved from <https://www.congress.gov/116/plaws/publ136/PLAW-116publ136.pdf>.
14. Dyer, G. (2021, January 21). *COVID-19-related loan restructuring by creditors*. Retrieved from <https://www.grantthornton.com/insights/articles/audit/2020/snapshot/march/covid-19-related-loan-restructuring-by-creditors>.
15. National Credit Unit Administration. (2020, April). *Working with Borrowers Affected by the COVID-19 Pandemic. 20-CU-13*. Retrieved from <https://ncua.gov/regulation->

supervision/letters-credit-unions-other-guidance/working-borrowers-affected-covid-19-pandemic.

16. DFDL. (2020, December). *COVID-19 government initiatives & support in Asia. A regional snapshot gathered from DFDL's COVID-19 resource hub*. Retrieved from <https://www.dfdl.com/wp-content/uploads/2020/12/DFDL-COVID-19-Government-Initiatives-Support-in-Asia-Dec-2020.pdf>.

17. Cambodia: New Directive on Loan Restructuring During the COVID-19 Epidemic. (2020, April 2). Retrieved from <https://www.tilleke.com/insights/cambodia-new-directive-loan-restructuring-during-covid-19-epidemic/>.

18. EuroCham (Cambodia, 2020, March 30). *Keeping you informed: recent announcements by the Royal Government*. Retrieved from <https://www.eurocham-cambodia.org/post/710/>.

19. Reserve Bank of India. (2020). *Restructuring of loan as per RBI circular under resolution framework-2.00*. Retrieved from https://www.newindiabank.in/pdf_new/useful_infos/arfforCOVID19.pdf.

20. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2020). *On preventing the spread of the acute respiratory disease COVID-19 caused by the SARS-CoV-2 coronavirus on the territory of Ukraine* (Decree No. 211, March 11). Retrieved from <https://ips.ligazakon.net/document/KP200211> [in Ukrainian].

21. Board of the National Bank of Ukraine. (2020). *On the specifics of the application of the requirements of the Regulation on determination by banks of Ukraine of the amount of credit risk for active banking operations in connection with the introduction of restrictive measures* (Resolution No. 39, March 26). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0039500-20#Text> [in Ukrainian].

22. Board of the National Bank of Ukraine. (2020). *On the specifics of the application of the requirements of certain normative legal acts and the introduction of amendments to some normative legal acts of the National Bank of Ukraine in connection with the establishment of quarantine and the introduction of restrictive measures* (Resolution No. 46, April 3). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0046500-20#Text> [in Ukrainian].

23. Board of the National Bank of Ukraine. (2020). *On making changes to the resolution of the Board of the National Bank of Ukraine dated March 26, 2020 No. 39* (Resolution No. 105, July 24). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0105500-20#Text> [in Ukrainian].

24. Board of the National Bank of Ukraine. (2020). *On making changes to the resolution of the Board of the National Bank of Ukraine dated April 3, 2020 No. 46* (Resolution No. 128, September 2). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0128500-20#Text> [in Ukrainian].

25. Board of the National Bank of Ukraine. (2020). *On making changes to the resolution of the Board of the National Bank of Ukraine dated April 3, 2020 No. 46* (Resolution No. 147, November 19). Retrieved from https://bank.gov.ua/ua/legislation/Resolution_19112020_147 [in Ukrainian].

26. Board of the National Bank of Ukraine. (2020). *On making changes to the resolution of the Board of the National Bank of Ukraine dated April 3, 2020 No. 46* (Resolution No. 152, November 30) Retrieved from https://bank.gov.ua/ua/legislation/Resolution_30112020_152 [in Ukrainian].

27. National Bank of Ukraine. (2020, March 18). *The National Bank discussed with the top managers of the largest Ukrainian banks the work of the financial sector in quarantine conditions*. Retrieved from <https://bank.gov.ua/ua/news/all/natsionalniy-bank-obgovoriv-z-top-menedjerami-naybilshih-ukrayinskih-bankiv-robotu-finsektoru-v-umovah-karantinu> [in Ukrainian].

28. Facebook. (2020, April 22). *National Bank of Ukraine. Information message*. Retrieved from https://www.facebook.com/NationalBankOfUkraine/posts/2554440168103473?ref=embed_post [in Ukrainian].

29. JSC Oschadbank. (n. d.). Consolidated management report. *Consolidated financial statements together with independent auditor's report for the year ended 31 December 2021*. Retrieved from <https://www.oschadbank.ua/finansova-zvitnist> [in Ukrainian].

30. JSC TASKOMBANK. (n. d.). *Management report* (Financial statements for the year ended December 31, 2020). Retrieved from https://tascombank.ua/files/A1.1.1_IFRS_FS_TCB_2020_encrypt.pdf [in Ukrainian].

31. JSC Ukreximbank. (n. d.). *Management report for the year ended December 31, 2021*. Retrieved from <https://www.eximb.com/assets/files/download/a1-1-3-consolidated-fs-exim-2021-encrypt.pdf> [in Ukrainian].

32. JSC Ukreximbank. (n. d.). *Consolidated management report (consolidated management report)* (Consolidated financial statements for the year ended December 31, 2020). Retrieved from <https://www.eximb.com/assets/files/download/a1-1-3-consolidated-fs-exim-2020-encrypt.pdf> [in Ukrainian].

33. JSC CB PrivatBank. (n. d.). *Annual report of December 31, 2020*. Retrieved from https://static.privatbank.ua/files/PB_SepUkr_2021.03.15_Zvit_Last_n.pdf?_gl=1*1w3bml8*_ga*MTQ2MTE5MDUzMS4xNjgxODUzODg3*_ga_C7N2L9YCQ9*MTY4OTA5MTA2MS4zLjEuMTY4OTA5MTA2OC41My4wLjA [in Ukrainian].

34. JSC CB PrivatBank. (n. d.). *Annual report of December 31, 2021*. Retrieved from https://static.privatbank.ua/files/doc1_09092022.pdf?_gl=1*mvposx*_ga*MTQ2MTE5MDUzMS4xNjgxODUzODg3*_ga_C7N2L9YCQ9*MTY4OTA5MTA2MS4zLjEuMTY4OTA5MTA5OS4yMi4wLjA [in Ukrainian].

35. Raiffeisen Bank Aval. (n. d.). *Management report* (Consolidated financial statements for the year ended December 31, 2020). Retrieved from <https://raiffeisen.ua/storage/files/20-rba-conso-ukr-financial-statements-1-1-1-1-1-1-1-1-1-1.pdf> [in Ukrainian].